Poštarina plaćena u gotovom.

VIJENAC

LIST ZA ZABAVU I POUKU

1925

KNJIGA IV. / UREĐUJE Dr. F. NIKOLIĆ / BROJ 1.

SADRŽAJ:

LISTAK:

»Vijenac« izlazi svakog 2. i 16. u mjesecu. Cijena mu je mjesečno D 20.—. Pojedini broj stoji D 12.—. Uprava »Vijenca« nalazi se u Medulićevoj ulici 30. Novac se šalje poštanskom čekovnom uredu u Zagrebu za upravu »Vijenca« na broj 34.496. Rukopisi se šalju dru. Ferdi Nikoliću, Zagreb, Medulićeva ul. 30, I. i ne vraćaju se.

VIKTOR ŠIPEK:
PALERMO: FONTANA

VIJENAC

GODINA III. U ZAGREBU, 2. SIJEČNJA 1925. KNJIGA IV., 1.

„VIJENAC" U TREĆOJ GODINI

Ovim brojem zalazi »Vijenac« već u treću godinu svoga opstajanja s ponešto savremenijim literarnim smjerovima, ali još uvijek s osvrtanjem na kulturnu i literarnu tradiciju svekolikih hrvatskih generacija. Svrha »Vijenca« nije bila u tome, da dade neki naročiti smjer u našoj poslijeratnoj književnosti, niti da vojuje za ovaj ili za onaj formalistički pravac u literarnim pokretima današnjice, nego da okupi oko sebe sve, što vrijedi, sva imena, koja nešto znače, kao i ona, koja nešto obećavaju, i u tom je pogledu »Vijenac« na sveopće zadovoljstvo potpunoma i uspio. U indeksu »Vijenčevih« saradnika naći ćete imena počevši od najuvaženijih literarnih veterana, koji su hrvatskoj knjizi poklonili sav svoj život i dali joj mnogo lijepih djela, pa do najekstremnijih modernista, koji fanatički vojuju za svoja nova mladenačka pregnuća i nastoje da hrvatsku knjigu revoltiraju, obnove i povedu novim, savremenijim i aktualnijim strujama. Tu ćete naći i mnogo novih nepoznatih imena, kojima je »Vijenac« dao prilike da kažu svoju riječ, koliko su kadri i koliko su još u procesu razvijanja.

Takova jedna književna revija s takovim programom od presudne je važnosti za opstanak naše književnosti u ovim turbulentnim i kaotičkim prilikama, koje su nastale poslije rata u našoj općoj narodnoj kulturi. Naš književni i umjetnički život u današnjici ostao je bez kompasa. Tu su se sudarile razne umjetničke struje: neke, koje su dolutale sa strane, druge, koje su se rodile kod kuće, a treće opet, koje su nastale posljeratnom desorijentacijom — kako u socijalnom — tako opet i u kulturnom životu. Te su prilike urodile tolikim revijalnim reptilima, koji su nicali jedni za drugima kao gljive iza kiše i nestajali kao jednodnevne mušice, što u prvom zamahu svoga nadobudnog lijeta padaju po tlima i iščezavaju. Pojavljivalo se i nekoliko ozbiljnih književnih časopisa, koji su nešto značili i koji su se neko vrijeme održavali na dostojnoj visini, ali i oni su konačno podlegli istim prilikama i doživjeli istu tragičnu sudbinu. Mi ovdje govorimo naravno o čisto književnim revijama, koje nisu živjele na račun kakve ekstremno socijalne niti službeno političke tendence, nego su se hranile duhom Gospodnjim i prinosom narodnim i ujedno potcrtavamo tu njihovu tragiku, koja je došla — možda i nezasluženo — uslijed toga, što nijesu dovoljno vodile računa o faktičnim potrebama savremene hrvatske kulture niti su umjele da pogode svoj vlastiti kredo, svoje istinsko nastojanje. Čitalačka publika voli da zna, s kim ima posla, želi da upozna rad i pravac, kome služi njezina revija, i ona hoće, da je s time na čistu, čim je uzme u ruke, i da onda u tom pravcu oživotvorava svoje potrebe i svoja nagnuća.

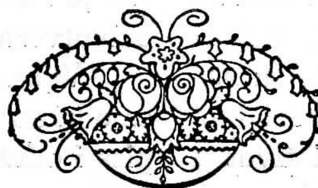
»Vijenac« je eto možda to pogodio i zato se održao najdulje od sviju književnih časopisa i održat će se i dalje. Istina, to se održanje ne može samo zahvaliti tome jedinom slučaju, njega je stvorio i još jedan drugi mo-

žda mnogo važniji faktor, a to je požrtvovnost redakcijskih i administrativnih sila, bez kojih se ne može ni zamisliti pravilno funkcioniranje ni jednoga jedinog lista, i onda agilnost i sprema valjanih saradnika, koji su bilo uz minimalni honorar, koji može dati jedna n a š a r e v i j a, bilo bez honorara, uložili sve svoje sile, da što izrazitije i što jače ostvare program i nastojanje ovoga našega jedinog književnog lista. Ako po mišljenju nekih pored svega toga »Vijenac« nije ispunio onih nada, koje su se u nj kod njegova izlaženja polagale, leži krivnja za taj neuspjeh u ovim našim nesređenim prilikama, u ovoj pocjepkanosti i grupiranju naših mlađih književnih sila, koje još nije ni izdaleka dovršeno, a da i ne govorimo o publici, koja u tome progresu našega književnog i opće umjetničkog stvaranja nije još ni tako daleko, da uoči to traženje orijentacija naših književnika i umjetnika, pa da bar o toj činjenici povede ozbiljno računa.

Što se tiče financijske strane lista, to je naravno njegovo najosjetljivije i najmračnije mjesto, kako će to već i samome laiku biti potpuno jasno. Ali aparat, kojim list živi, pokazuje toliko žilavosti i energije, da će »Vijenac« u trećoj godini vršeći savjesno svoju funkciju, riješiti i to teško pitanje i zaploviti slobodno i odvažno u svoju bolju budućnost. Naravna stvar, da i naša javnost mora učiniti svoju dužnost i obilnom, savjesnom i redovitom potporom potpomoći ovaj naš jedini list i omogućiti mu, da se dovine negdanjih svojih velikih tradicija i da u današnjim danima zauzme onaj isti visoki položaj, kakav je nekada imao u danima svojih najjačih urednika i najsavjesnijih pretplatnika.

Što se tiče redakcije lista, dosada je »Vijenac« najveću pažnju poklanjao našoj dramskoj i pripovijedalačkoj književnosti. Novelistika i drama bila je najviše zastupana, jer je baš to danas najaktualnije, a u historiji naše knjige najoskudnije područje. U trećoj godini posvetit će redakcija svoju naročitu pažnju romanu kao i gore navedenim literarnim strukama pridodavši tome obilniji i aktualniji feljton s naročitim obzirom na sve oblasti naše domaće umjetnosti. Zamjerali su listu, što je premalo borben, izazivali li ga i napadali, kako se to već obično događa, ali list je radio, sakupljao ljude, organizirao se i nije imao vremena da se upušta u prazne i beskorisne polemike. Ipak je njegov sud bio uvijek na visini, na čisto objektivnom i bezobzirnom stajalištu prema svima pojavama, kako u našem tako i u stranom umjetničkom životu i vazda je doživljavao priznanja i kod kuće i na strani od ljudi, koji imadu razumijevanja za pravu, nepristranu i objektivnu kritiku. — Ove godine moći će naravno mnogo više pažnje obratiti svima duhovnim pojavama kod nas i u svijetu, jer se i list u ove dvije godine potpunoma stabilizirao i dobio zaokružen i jasan uvid u sve umjetničke i kulturne pojave našega naroda i moći će radi toga da izreče svoje konačne jasne i presudne sudove. U tome će »Vijenac« biti prvi i najnepristraniji i nastojat će da zakrili prave vrijednosti, a anatemiše lažne, nametnute i nepozvane proroke, koji su svojim tiradama i frazeološkim falsifikatima umjetnosti zatrovali našu književnost i odbili narod od svoje rođene i vlastite kulture duha i kulture srca.

Uredništvo.

ZALUTALE DUŠE

(ROMAN NAŠIH DANA).

I.

Jedne nedjelje na početku zime 1922. zaokrene Ivo Rašić, činovnik zagrebačke financijske oblasti, iz Bregovite ulice, kojom se vraćaše iz ureda u Ilicu, i pođe nehajnim korakom kroz podnevnu vrevu. Bijaše uredan postariji momak, vitak, crnomanjast i zdrav; jedan od onih hiljada neznanih prolaznika, o koje ne svraćamo pažnje. Ništa se ne isticaše na njemu: ni njegov lik, odjeven otmjenom jednostavnošću posljednje mode, ni bezbrižno zauzlana svilena vezanka, ni rukavice, ni prutić, što ga nosaše u ljevici, pa ni trag blaga miomirisa, što ga ostavljaše za sobom. Ali tko bi pozornije promotrio crte njegova lica, tko bi uhvatio pogled crnih njegovih očiju, našao bi nešto, što ga je činilo zanimljivim: prikriven neki umor, ravnodušnost i mir, kojim je prolazio kroz život. Zar ne bijaše u svijetu više ništa, što bi ga moglo zanijeti?

Prošavši na suprotni pločnik on pozdravi druga, koji se penjaše na tramvaj, zastade, zavitla prutićem i zagleda se u metež. Premišljavaše, da li bi pošao na Zrinjevac. Mnoštvo prolažaše Ilicom, i buka najživljega prometa odjekivaše hladnim, sunčanim danom. Kada zazvonje podne, on se trgne i pođe, no tada se smete i stade. Pred njim iznenađena zastade krasna, mlada djevojka. Odjevena u kratki, crni halječić, što joj jedva krijaše bokove, ljetnu smeđu suknju sa svijetlim prugama, crni šešir bez ukrasa, izgažene cipelice. Izgledaše po svemu sirotna, provincijalna djevojka. No njenim bićem strujaše neodoljiva neka milina. Bijaše crnka, velikih, prekrasnih, tamnih očiju s potmulim krijesom, divno raspupalih usana, nježne, bijele puti. Dosta niska, jedra, harmoničnih kretnja punih prirođene dragosti, osvajaše na prvi pogled. Ivo se sabra i odbivši čudnu obmanu htjede da pođe dalje, kad ga zapita djevojčin glas:

»Zar se ne poznamo?«

On pozdravi, opet se smete i odvrati:

»Čini mi se, premda ne znam...«

I ne doreče riječ. Nasmijaše se. Djevojka se zagleda u nj velikim, crnim zjenicama punim žara i reče:

»Ne znam ni ja. No osjećam, kao da smo dobri, stari prijatelji. Kako čudno!«

Upoznaše se. Rekavši svoje ime dometnu Blaženka:

»Ne sklapam nikad na ulici poznanstva, ali...«

»Katkad moramo odstupiti od svojih načela«.

»Da, nažalost.«

»Kuda ste pošli?«

»Kući. A vi?«

»Iz ureda na Zrinjevac.«

»Blago vama! Možda vas tko i očekuje tamo?«

»Nitko, gospođice! Sada ovdje svira glazba. Ne želite li, da pođemo onamo, mi stari prijatelji?«

Rastuži se malo djevojka i odgovori:

»Rado bih pošla, no pogledajte, kako izgledam! Sve je na meni otrcano, bijedno. Sigurno biste se i stidjeli sa mnom.«

On se nasmiješi i reče:

»Ne razumijem mladih djevojaka. Upravo vas čednost čini dražesnom kao Pepeljugu pred napirlitanim njenim sestrama.«

Djevojka se osmjehnu, zamisli časak, pogleda ga još jednom i reče:

»Ako doista želite, tada pođimo!«

Pođoše Jelačićevim trgom, Strossmayerovom ulicom i kada stupiše na Zrinjevac, zaigra glazba. Drvoredom, kolnikom, pločnikom, pod pustim platanama šetaše mnoštvo u raskošu bogatstva krzna, sukna i svile. Svuda se kazaše obijest, ljepota, mladost. Nadglasavajući ljupki žamor ljudskih odjekivaše zvek glazbe od kićenih fasada palata. Sunce, blještavo zimske sunce, zasljepljivaše oči.

»Ovdje je zbilja lijepo — reče Blaženka. — Dolazite li često na Zrinjevac?«

»Gotovo svake nedelje. — odvrati on. — Zaželim si malo buke, jer sam cio tjedan zaokupljen poslom, te ne izlazim nikamo.«

»Ah, da! — potvrdi ona. — Vrlo ste ozbiljni.«

On odvrati smiješkom:

»Star sam. Vidio sam sve u svijetu i smirujem se pomalo u ushitu razočaranoga. Blago vama! Vi s vašom mladošću i sa svim čarima vaše ljepote stupate istom sada u život.«

»Možda se varate. — usprotivi se ona. — Mi žene živimo brže. I ja sam se već često razočarala. Često sam pomišljala: eto, sada počinje život. Ali uzalud. Možda nikada ne će početi ono, čemu se nadam.«

»Ne valja, gospođice, da težimo za velikim.«

»Ja i ne težim za velikim. Nadala sam se, da ću u Zagrebu naći dobro namještenje, ali sam se morala zadovoljiti s kukavnim mjestom u upravi nekih novina.«

»Vi niste iz Zagreba?«

»Ne opaža li se to na meni na prvi pogled?«

Nasmijaše se. On odvrati:

»O, da! Opaža se to na vašoj iskrenosti.«

Dođoše do palate Jugoslavenske Akadamije i zaokrenuše sa strujom šetalaca. Neki mladići, prolazeći mimo, pozdravljahu Blaženku. Ona reče:

»Istom sam od jeseni ovdje i već me sve pozna.«

Ivo odgovori:

»A ja sam proveo u Zagrebu većinu svojih godina i ne pozna me gotovo nitko. Zašto nisam mlad i krasan kao vi?«

»Varate se, ako mislite, da je to razlog mojih poznanstva. U upravi dolazim u saobraćaj s mnogim strankama, pa me tako mnogi poznaju. Vi nemate posla sa strankama?«

»Vrlo malo.«

»Htjela bih takovu mirnu službu.«

»Vi nijeste za to. Vi treba da se pokažete svijetu.«

»Ne težim za tim. Pošla sam za hljebom, jer sam od kuće vrlo siromašna. No i ovdje jedva živim. Ne mogu kupiti ni novi šešir. Ne gledajte moj šešir!«

Ona porumenje, a on s ganućem pomiluje pogledom izobličeni njen šeširić i kliknu:

»Vi i ne slutite, kako ste krasni u vašoj nevolji! Miliji mi je vaš šešir od najraskošnijih, što se vide Zrinjevcem.«

I oni se pogledaju srdačnim ganućem. Glazba zasvira ariju iz opere »Mignon«. Tanka trublja, praćena žamornim pojanjem glazbala, odjekivaše šetalištem, podrhtavaše zrakom, dizaše se k nebu, k suncu. Prožet divnim nekim osjećajem upita Ivo:

»Jeste li slušali operu »Mignon«? Čini mi se, da ste vi mala Mignon u tuzi vaše crne ljepote i u dražesti vaše bezazlene bijede.«

»Ne poznajem Mignon. — odvrati ona. — Nisam još gotovo ništa vidjela.«

On reče:

»Vrlo bih želio, da vam pokažem sve, što je lijepo. Hoćete li mi dati prilike?«

»Jest, ako ostanemo dobri prijatelji. A mi ćemo ostati prijatelji. Zar ne?«

Ona ga pogleda moleći, a on odvrati iskreno:

»To mi je vruća želja, jer ja nemam na životu ni roditelja, ni braće, ni prijatelja. Kroz godine sam potpuno sam i uzalud tražim srodnu dušu. Katkad sam iskreno čeznuo za milom nekom neznanom djevojkom, maštao o njenu liku, opajao se iluzijom, stvarao lude snove i već sam izgubio nadu, da ću je igdje naći. Da nijeste možda vi ta mila djevojka?«

Ona ga pogleda zadivljena. Novi sjaj prosja njenim bićem. Dirnuta kliknu:

»Sada znam, odakle se poznamo!«

Ali je on nije pitao odakle. Sav žamor aleja, fortissimo glazbe, zvonjava, sva buka velegrada i šum vlastite krvi, što je osjećaše tijelom, slije se u visoku, divnu himnu, što je zaorila sred jada njegova života tako nenadano, tako čudno, tako glasno. Zanesen on reče:

»Nikad ne smijemo zaboraviti ovoga dana!«

Doskora pred tramvajem, koji se približavaše k stajalištu, ona reče:

»Treba da se rastanemo. Predugo smo se zadržali.«

»Odlazite? — upita on. — Kada ćemo se opet vidjeti?«

»Druge nedelje?«

»Ne možemo li prije?«

»Vrlo rado. Šećete li uveče Ilicim?«

»Gotovo nikada. No ako budem siguran, da ću vas tamo naći...«

»Ja se svaku večer oko šest sati vraćam iz uprave. Prolazim kući cijelom Ilicom; možete me dakle lako naći. Drago mi je bilo. Ne zaboravite!«

On skine šešir, pokloni se, stisne pruženu malu ruku, zagleda se u njene oči i gledaše neko vrijeme, kako mu je odnosi tramvaj. Zatim se smeteno nasmiješi i pođe brzim korakom kroz mnoštvo.

*

Tri je večeri očekivaše u Ilici, ali nje nije bilo, i on se zlovoljan vraćaše kući. Poslije nije više dolazio u Ilicu. Nastavio je živjeti životom povučena, razočarana čovjeka i pomalo je zaboravljaše mirom skeptika. Iduće se nedelje ipak svratio na Zrinjevac, premda je trebalo, da otputuje u Drežnik. Nađe Blaženku u društvu mlade, nakicošene gospode. Elegantna, nova od pete do glave, veselo čavrljaše. Prolazeći mimo on ju je srdačno pozdravio. Ona se ispriča društvu i pođe mu ususret.

»Drago mi je, što vas vidim. Znate li, šta je novo?«

Smiješeći se promotri on cio njen lik i reče:

»U vas je sve novo. Jedva sam vas prepoznao.«

»Vi se šalite. Našla sam dobro mjesto s velikom platom.«

»Lijepo! — odvrati on. — Smijem li pitati gdje?«

»U Centralnoj Balkanskoj Banci.«

»Čestitam!« — osmjehnu se on i stisne pruženu ruku.

»Hvala! A što vi radite?«

»Čekam uzalud na vas.«

»Zar zbilja? Tako mi je žao! Ne ljutite se! U ponedeljak nastupila sam novu službu, gdje radim do sedam sati uveče. Tada se istom vraćam kući. Žao mi je, što ne možemo dulje razgovarati. Gledajte, da se skoro vidimo! Do viđenja!«

I oni se oprostiše. Vraćajući se Zrinjevcem on ju je opet vidio, gdje dražesnim svojim načinom

čavrlja s društvom, koje njemu nije bilo milo. I on se ranije nego obično udalji sa šetališta.

Nije je više čekao u Ilici. U nedelju pred Božićem ugleda je iznenada na Preradovićevu trgu, gdje se uspinje na auto. Za njom se uspeše dva blazirana mladića. On otkrenu glavu i učini se, kao da je ne vidi.

Došavši u mir svoga gornjega grada, on nije više htio da misli na nju, premda mu se tako često u duhu javljaše. Silom ju je odgurnuo i zaboravio s malenim, porugljivim smiješkom, kaošto je već prije zaboravljao tolike druge.

II.

Plemeniti gospodin Marko Sabljak ,djed našega junaka, bijaše nadaleko štovani vlastelin drežnički. Iz neznatnog »šljivara« razvio se on malo pomalo u uglednog plemića, vlasnika zaokružena dobra, moćnog zaštitnika sitnih svojih susjeda, koji ga s poštovanjem zvahu »naš gospodin«. Iz cijele okolice dolažahu u Drežnik mali seljaci okićki pitajući savjet, tražeći pomoć. On, debeli, dobroćudni starčić, nije se uzoholio kao mnogi drugi njegova staleža, već se rado odazivaše poniznim molbama njihovim: dijeljaše opširnim svojim iskustvom savjet, davaše otvorenom rukom novac, posuđivaše sjeme, oruđe, strojeve. Zvaše, šta više, djevicu Veroniku, jedinicu svoju, govoreći:

»Hajde, mila, podvori nas vinom!«

I djevica Veronika, tiha, vitka, sa začuđenim, velikim plavim očima, nošaše na poslužavniku, što sjaše od čistoće, bocu bijela vina, kojim prolažaše zlatno iskrenje.

Prateći zatim susjede još im putem odrezivaše mladice plemenite voćke nagovarajući:

»Cijepite, susjede, vaše divljake! Imat ćete plemenita voća.«

Jednakim marom zanimao se on za sve grane gospodarstva. Ustavši prvi u cik zore, buđaše on brojnu kućnu čeljad, izvođaše blago iz čistih staja, otpremaše gvožđem okovana kola, nezarđane strojeve u polja, šume, vinograd, lug, da začas opet skokne kući. I gle čuda! Svuda odzvanjaše zvonka pjesma rada: zvečahu kose, škripahu teško natovarena kola, udarahu motike, bijaše mlat. Mukahu pretila stada blaga, obijesna postrkivaše se telad, pjevahu žetelice, klicahu berači noseći u brentama zreli grozd. Dvorom dizaše perad zaglušnu radost, mirisnom kuhinjom odjekivaše rad služavka; zujahu pčele, pjevahu ptice. Jer on je bio svagdje i nije nikakvo čudo, da je za njegove uprave procvao Drežnik neviđenim bogatstvom.

Ostarivši nije više dospijevao na sve, a i podjetinjio je nekako. U dolini Okićnice sagradi veliki mlin i boravljaše u njemu cijele dane, cijele noći ispravljajući nejednolični rad kolesa. Mlin mu posta glasovit, jer meljaše i po najvećoj suši. S daleka nošahu seljaci na ramenima vreće pune žita, a on ih smiješeći se dočekaše i šaleći se, bijel poput prava mlinara, primaše teške vreće. Činilo se, da radi više od ljubavi negoli od želje za sticanjem, jer uzimaše najmanji ujam. Poslije ga zanese voćnjak, što ga je zasadio na brežčiću povrh Drežnika. Izmijeni nevaljale voćke, proširi voćnjak iskrčivši dobar dio šume, ogradi ga divno šišanom živicom i uživaše u njemu staračkom radošću. U osamdesetim godinama uzljubi ruže, kojima iskiti cio dvor, cio vrt, cijeli Drežnik. Činjaše se tada ljeti Drežnik poput rascvjetalog zemaljskog raja nad dolinom zelenih livada, među šumovitim obroncima Okića.

Pod jesen godine 1883. umre plemeniti gospodin Marko Sabljak. Sagnuvši se, da podigne vjetrom bačenu žilu ruža povijuša, ujede ga guja, i on premine u najvećim mukama. Ponesoše ga drugi dan na ramenima preko strmih bregova okićkih maleni, susjedni plemići, odjeveni u crne surke, optočene plavim gajtanima i sahraniše ga uz sveopću žalost u obiteljskoj grobnici kraj župne crkve Majke Božje Okićke.

Baštinicom golemog imutka ostade tiha, tužna i klonula djevica Veronika. Poput sjene prolažaše ona velikim svojim dobrom, više moleći nego nalažući, tražaše bilješke očeve u starim kalendarima, kada valja koji posao obaviti, kolebaše smetena protuslovljima, odgađaše radnje, zakašnjavaše. Vidjela je doskora, da propada Drežnik i obrati se k Bogu. U jednostavnu crnu ruhu koračaše nedeljom u crkvu, kitijaše obiteljski grob i pažljivo slušaše iz vlastite klupe lijevo od oltara sv. misu. Pomagaše bijedne, požrtvovno njegovaše bolesne. Ali pomoć nije dolazila ni od Boga. Propadaše Drežnik.

Javiše se prosci sa svih strana, no ona ih redom odbi. Znala je, da se lakome za njenim dobrom. Potajno se izrugivahu pod Okićem staroj djevojci, ali se poslije priučiše na nju i pustiše je na miru. Ona nastavi svoj kreposni život bez radosti, bez nade, bez cilja.

Potkraj svoje mladosti stade najednom pohađati mlin. Sate i sate sjeđaše ondje na nisku tronošku slušajući šum slapova i gledajući tajnoviti rad kolesa. Mlad i snažan mlinarski momak, Jankić Rašićev, nosaše polugo vreće žita i nagnut nad velikim, drvenim lijevkom pokazivaše isprazniujući vreće napete mišice mladenačkog svog tijela, razvitog radom. Gledala ga Veronika i šalila se katkad s njim, premda momak bijaše glup. U njegovoj pratnji pregledavaše mlinske ustave, žljebove, osovine, zalihe žita, što bijahu prosute gornjim podom, visoke

naslage unakrst složenih punih vreća i vraćaše se sve čudnija u samotni svoj dom. No nekog popodneva, kad žar titraše zrakom, izletje kao obezumljena djevica Veronika iz mlina i vrati se posrćući kući u strahovitu, bolnu čudu. Leže u postelju i ne izlažaše više nikamo. Osjeti doskora, da je trudna.

U to doba mnogo je trpjela Veronika. Htijaše umrijeti, ostaviti sve i pobjeći, prodati Drežnik i sakriti se u tuđini. Ali se ipak sabra, zovnu mlinskog slugu Jankića Rašićevog, otkri mu tajnu i zatraži, da je oženi. Zabezeknut momak odbi u svojoj gluposti. On da oženi drežničku gospođicu? On, Jankić, komu se rugahu seoske djevojke! Na ponovne molbe Veronikine osta tvrdoglav i tada se umiješa njegova rodbina:

»Jankić! Ne budi lud! Jankić!«

A noću dolažaše njegova majka i nešto šaputaše. Kad bijaše sve uzalud, uzeše njegovi roditelji stvar u svoje ruke. Učiniše s gospođicom bestidni ženidbeni ugovor, uglaviše dan svadbe, umiše Jankića, obukoše ga u novo, crno ruho, okitiše stručkom ružmarina i dovedoše ga s tamburašima u Drežnik. Otvore se tada golema hrastova vrata, i oni ugledaše drežničku gospođicu u bijelu, jedva prozirnu velu. Povezoše se zatim uz svirku tambura i ciku svatova preko sunčanih bregova okićkih u crkvu, gdje ih uz silno zanimanje cijeloga kraja vjenča časni plebanuš okićki.

Drugi dan, premda postade vlasnik mlina i velike oranice, skinu Jankić gospodsko odijelo, obuče staro svoje mlinsko prnje i život poteče kao i prije. On odbijaše gospodsku hranu, što mu se slaše iz Drežnika; uzimaše samo vino.

Tada u jesen podiže se rano u zoru oko drežničkog dvora veliki žagor. Sve se ustrčalo kao ludo. I sama Veronika, prenuvši se od grozna sna, poletje raspuštenih kosa k mlinu, prviput otkad je prestala biti djevicom, zađe među mnoštvo, što zgranuto zuraše na širom otvorena vrata, i stade kao ukopana. Spaziše je, snimiše šešire, zašutješe i učiniše prolaz. Polaganim koracima uđe Veronika. Na mlinskim klupama ugleda položeno mrtvo tijelo Jankića Rašićevog, muža svog. Nekad krasno tijelo momkovo bijaše sada poplavljela, nabuhla lešina. Mokri pramovi crne kose padahu na izobličeno lice. Svi se pogledi svratiše na Veroniku. I tada — tko da prozre ljudsko srce? — pođe ona brzim korakom do lešine Jankićeve, podiže uvis obje svoje ruke i pade sa strahovitim krikom na njegove grudi.

*

Potkraj veljače 1892. rodio se Veroniki sin. Na krštenju dobi ime Ivan, i kao krsni kum bude ubilježen u knjigu krštenih Blaž Novosel, ugledni susjedni seljak. Dječak bijaše isprva veoma slab, te se činilo, da će biti kratka vijeka. Požrtvovnom njegom majke, koja je strepila nad njim, oporavi se on u drugoj godini svog života na veliko razočaranje očeva i majčina roda. Prohoda i protepa na neizreciv Veronikin ushit, koja je sada, u miru rascvjetala Drežnika, sred livada, šuma i polja, provodila svoje najsretnije dane. Raskošno zadovoljstvo, divan duševni mir, jasan životni cilj prodahne njeno biće. Razvi silnu djelatnost. Nekad plašljiva djevojka postade svijesna, snažna, neumorna žena. Jureći svojim vlasteostvom nadgledavaše, nalagaše, prigovaraše, psovaše. Opet odjeknu svuda stoglasna pjesma rada. Napredovaše Drežnik, no prepolagano za Veroniku. Tražila je nova vrela prihoda, nove načine štednje. Nije više pomagala sirotinji, nije njegovala bolesne. Lukavo spremaše zasjedu svojim susjedima, posuđivaše im novac i kupovaše na dražbi njihovu grudu. Počeše se bojati lukave žene. Tajno nazivahu je lihvarkom, vješticom, no ona je bila sretna. Znala je, da radi za malešno ono milo biće, što se igraše u travi. Uzimaše ga u naručje, nosaše vrh voćnjaka, odakle pucaše daleki vidik, okruživaše rukom pokazujući kao nikad prošireni Drežnik i govoraše sinu:

»Gledaj, mili, ovo je sve tvoje!«
I on pitaše ne čudeći se:
»Zar cijeli svijet, majko?«
Ona bi tada odgovorila:
»Da, cijeli svijet je tvoj«.

Pučku školu svrši pod Okićem. Jedan stariji, bolji momčić dolažaše po njega svako jutro i vođaše ga brižno odjevena, s torbicom na leđima u školu, gdje pažljivo čuvan od učitelja primaše prvi nauk. Vraćaše se tada o podne veselo trčeći niz bregove i padaše od crnila prljavih ručica u zagrljaj majke, koja ga dugo izgledaše. Radosnim glasom pričaše, što je naučio: kratke, mile priče, zbijene opise, zamršen račun. Na svršetku poljeća donošaše ponovno zlatne pohvalnice, nagradne slikovnice, odlične svjedodžbe. Nije ni slutio, da je sve to tako skupo plaćala majka.

Kada je svršio pučku školu, nađe se gospođa Veronika u teškoj briza. Svakako je odlučila, da škola sina i da ga učini gospodinom punim svakoga znanja. Neko je vrijeme namjeravala, da proda sve i da se preseli u grad. Zatim je žaleći za Drežnikom, htjela da ga dade u zakup, dak sin ne svrši nauke. Konačno pobijedi dalekovidna majčina ljubav i ona velikodušno odluči, da se s njim dijeli. Pomiri se sa zavađenom rodbinom u Zagrebu, te iza duge prepirke i mnogih vijećanja dovede gospa drežnička sina svog u dom ujaka, visokog državnog činovnika,

brižno ga namjesti, upiše u gornjogradsku gimnaziju, osobno ga preporuči profesorima, ostade u Zagrebu s njim nekoliko tjedana i vrati se smirena u jesensku zaposlenost ladanjsku.

Zašavši u čudesnu buku grada, u nov način života među tuđim ljudima, osjećaše Ivo bolnu čežnju za svojim domom. Sam u svojoj odajici, stisnuvši se pod pokrivač u postelji, sanjaše o Drežniku, gdje je proveo sretno djetinstvo, o pastirima, s kojima se tajom igraše, o psu Garovu, o voćnjaku, gdje se penjaše na jabuke, o vinogradu Vicebanjščaku, gdje slušaše, kako fićukaju kosovi, o strogom kumu Blažu i o milom krilu majčice, čija ga ljubav činjaše bezbrižnim, radosnim, sretnim. Sada je sve to iščeznulo kao divni san. U školi drugovi i ne gledahu na nj, stara ga tetka često karala, mlade ga rođakinje ismjehavahu. Bijaše im smiješan njegov okićki govor, njegovo priprosto vladanje; nazivahu ga: seljačić, pastir. Zbuni se on tada i poče da pazi na svaku svoju riječ, na svaki kret. Šaptaše Olga Vjeri:

»Gle, kako se drži kao lipov svetac!«

I praskahu u zvonki smijeh šiparica.

Tada, našavši se sam, padaše u suze, željaše da se vrati u Drežnik, krišom pisaše majci čudnovata pisma, na koja je ona smjesta dohrlila, utješila ga, primirila, poučila, i on bi opet nastavio svoj novi život trseći se, da se istakne u školi, da ugodi staroj tetki, da ne bude smiješan rođakama. U drugoj godini to mu i uspije. Postade kao i drugi gradski dječaci njegovih godina: dobar učenik, poslušan nećak, valjano odgojeni gospodičić.

Iza odlično svršene II. gimnazije vrati se na praznike u Drežnik. Stidljivo ljubljaše majku, bojažljivo tražaše uspomene svoga djetinstva. Opazi s bolom, da se sve stubokom promijenilo. Pastiri ga više ne prepoznaše, već snimivši šešire gledahu ga u čudu. Kum Blaž kimaše nad njim glavom, sam pas Garov ne ljubljaše ga više kao nekada, a i majka bijaše nekako smetena. Govoraše suznih očiju:

»Ne ljubiš me više kao prije!«

On odgovara potresen:

»Ljubim te, majčice, ali nisam više dijete.«

I neke noći crknu pas Garov.

Treći i četvrti razred gimnazije nije prošao odlično. Ivu su privlačile nove radosti, nova zanimanja. Radoznao zadobi živahnost i odvažnost. Steče mnogo prijatelja, s kojima sprovođaše slobodno vrijeme u bučnoj igri, izletima punim pustolovina, u lutanju golemim gradom, koji mu otkrivaše svoja čudesa. Pod konac četvrte gimnazije javi se prva njegova ljubav. Bijaše to neznana, draga djevojčica, zlatokosa licejka, kojoj on ne znadijaše ni imena. Na crkvenim svečanostima, drščući u gustu spaliru gledaše je svu u bjelini, gdje prolazi u ophodu s vijencem pupolja bijelih i sipa sitno cvijeće na put, kojim će proći Otajstvo pod baldakinom. I on bi poniknuo pogledom, zadivljen, zbunjen, prestrašen, da tko ne sazna tajnu. Najednoć iščeznu ona s njegova horizonta, a njega povuče bujica događaja k drugim mislima.

Po raspustu iza svršene niže gimnazije banu on poletan, radostan, sretan u Drežnik. Osjetio je punu svijest života. Bio je mlad, lijep, razuman, bogat. Našao se pred životom, koji ga čekaše s obiljem svojih tajna; naslutio je nova obzorja, što kriju nove ljepote. Kao nekad vrh djedova voćnjaka začu zanesen divne riječi:

»Cijeli svijet je tvoj! Cijeli svijet je tvoj!«

(Nastavit će se). *Lav Lović.*

ŽENAMA

Vaše od vjetra razmršene slike
šume i zvuče u mojoj duši
mirisne, lijepe žene.

Stojite i padate u noć
okružene oblacima života,
Sm'ješite se, kada vam umiru uspomene,
a mašući rukom dozivate sne.

Čeznem za vašom blizinom i slutim:
vi ste mi sestre po lutanju,
vi ste mi sestre po snu.
Noću promiču nebom svijetle pjege
— ležite nemoćne pred svojim hramovima
i čekate.

Daleko — — — — —
San vas, umorne, privlači u hladna naručja,
a zvijezde rasplamsalim zvucima
promiču prsima vašim —

Stevan Tomić.

CARSKA NOĆ

II.

Ta čarobna noć puna svijetla, muzike i boja, puna nekog divljeg sveživotnog pijanstva, u kojem dršću ljudska srca, kao jutarnja rosa na paukovoj mreži, bila je za Arifa neko novo tajanstveno otkrovenje. On je u tom metežu razdraganih mladosti i nasmijanih žena sanjario o svome kraljevstvu, koje mora neminovno doći, o kraljevstvu, u kome je sve tako čudno i tako jezovito lijepo, da čovjeka prožimaju srsi i suze mu naviru na oči i neka ga tajnovita nježnost, neka božanska nevina sreća obezumljuje, i on se gubi u tom začaranom svijetu, bez svijesti i bez poimanja, kao stvar.

Sala je bila puna načičkanih žena i djevica u prozirnoj bjelini, kao da su ogrnute tankim ptičjim perjem što leprša lagano po zraku, kao tanka paučina. Svima je na licu lebdio neki čarobni smiješak i svi su se micali nekim zamamljivim pokretima, kao da plešu, a Arif je svu tu ljepotu slobodnoga svijeta upijao u svoju zdravu i netaknutu dušu i bilo mu je tako lagodno i tako prijatno pri duši, da je htio klicati, vikati i valjati se po uglačanom patosu, kao malo obijesno psetance. Ali bilo ga je sram i on je sve svoje oduševljenje i svu svoju radost zatvorio u dubinu svoje naivne dječačke duše i tamo sam u sebi izgarao od opojnosti, sna i pijanstva.

Svi su se za njim obazirali i svi su ga promatrali s nekim posebnim udivljenjem, koje se javlja u čovječjoj duši, dok gleda kakvu čistu i netaknutu prirodnu krasotu. Zdrav dječak, s kudravom glavicom, rumenim obrazima i pokretima punim zdravlja i istinskog života, u bijelim lanenim gaćicama i sniježnoj košulji od tankoga veza, svraćao je na sebe svu radoznalost publike, kao rijetka egzotična biljka, što je donesena u strane i tuđinske krajeve.

Katkada sred te opojnosti i buke sjetio bi se on i Šemse i silno zažalio u duši, što nije i ona tu, pa da vidi, kakvim je sjajem okružen njezin mali bato i šta znači pravi slobodni i razulareni život. Čvrsto je vjerovao, da će se ona ipak opametiti i da će sama priskočiti do Zahidine kuće i s njome se zaputiti zidom do hotelske bašče, a onda negdje na tarabi pronaći puciju i pogledati u taj život, u to svijetlo i u tu silnu neobuzdanu radost. Čim bi ulovio zgodnu priliku, istrčao bi u baštu na mjesečinu i verao se uz tarabu, ne bi li otkrio gdjegod svoju dragu sestricu, kako čeznutljivo viri u život, koga nigda nije mogla upoznati. Ali napolju je bila mjesečina ukočena i hladna kao led, akacije su šumile beznadno i tužno, a velika rijeka, kao utovljeni gmizavac, puzala u daljine i ostavljala za sobom reski kričavi odsjev. Bilo je sve tako strogo ukočeno, ozbiljno i jezovito, da ga je počeo hvatati neki čudni strah i gmiziti kroz njegovu dušu, kao mravinjak. I on bi se u tim časovima vraćao u salu mnogo smeteniji i tužniji, iz očiju mu je virila neka zatomljena bojažljivost, neka crna nejasna slutnja, pomiješana sa čežnjom za veseljem i tugom za sestrom, koja ga eto ipak nije htjela poslušati...

I kad je vani mjesečina prolila svoj mjedeni sjaj u dan, i hotelske sluge počele gasiti svjetiljke i mesti s podova prosute konfete, koriandole i rastrgane serpentine i boce kupiti sa stolova, i kad su se i zadnji gosti, blijedi od neprospavane noći digli da odu, otišao je i Arif. Čim je izašao iz hotelske bašte i vidio pred sobom cestu polivenu noćnom vlagom i pomislio, da ta cesta vodi njegovoj kući, u kojoj leži bolesna sestra i rastužena majka lama ruke nad njezinom posteljom i proklinje njega, neharnog sina, što je ostavio sve i nju i kuću i sestru i pobjegao u život, iskrsnu jače pred njegovim očima sinoćnji strah i on se nađe pred užasnom preprekom. Ako dođe kući ovako neispavan i prispije na još svježu srdžbu svoje majke, koja ovaj puta ne će poznavati šale, sasuće na njega sve kletve svijeta i protjerati ga iz kuće. Istina on se toga nije toliko bojao, jer je imao zaleđe u Osmanbegovice, koja ga je i onako iskala od majke i obećala ga poslati na gimnaziju. On se bojao nečega drugoga. A to drugo bila je Šemsa:

Bog zna, kako je ona poslije njegova odlaska sprovela noć. Možda joj se štogod i dogodilo. Ona je plašljiva, pa ako bude gdješta samo šušnulo, mogla je svisnuti od straha. A majka možda i nije odmah došla, možda se zadržala kod Osmanbegovice dugo, pa čak i noćila kod nje, a Šemsa sama proboravila cijelu noć.

Te nepoznate okolnosti i ta nedoumica svratila je dječaka sa ceste u gajeve i on se umiješao među čobančad i ostao s njima sve do kasne večeri...

Spustio se suton i čobančad pjevaju, a male se kravice gegaju s noge na nogu i nose kući puna vimena mlijeka. Zrakom struje neki lagani valovi, što provejavaju grudi i napunjaju ih nekim tihim blaženstvom, što naliči na san. Arif ide za kravama, a duša mu puna tjeskobe i puna neke strahovite slutnje, što s vremenom sve to jače raste i sve to teža biva...

— Otići kući, — umovao je Arif. Otići kući, pa makar mi se ne znam što dogodilo. Ne će me ubiti. A ovako je gore. Što više otežem, sve će gore biti. Idem vala kući ravno, po kud puklo da puklo.

VIKTOR ŠIPEK: PADOVA: ZVJEZDARNICA.

Uđe na kapiju i polako se na prstima dovuče preko avlije do kućnoga praga i po svom starom običaju zaškilji obješenački kroz otvorena vrata u kuću.

Kuća je bila pusta i nekako kao da se za taj jedan dan sva promijenila. Ni stvari nisu bile na svom mjestu. A tamo gdje je bila Šemsina postelja, tamo je ležao drveni sanduk i na njemu njezina postelja. Arif se zabezekne. Nije mogao da dahne. Majka je u pročelju sobe sjedila na hasuri, kotrljala merdžane na tespihu i šaputala molitvu. Nije se nijedamput pokrenula, sjedila je nepomično i molila. U Arifu se probudi nešto strahovito, zavitla njegovim dječačkim tijelom i on kriknu:

— Majko, a gdje je Šemsa.

Tišina. Majka samo moli i ne miče se... Arif zaplaka i ne znajući, bi li ušao ili bi pobjegao, okretao se na jednom mjestu, a suze mu curile niz lice kao kiša. Ona crna slutnja, što ga je mučila cio dan, grebla je svojim strahovitim noktima njegovo malo srce, i on je ćutio, kako mu nestaje ravnoteže i kako mu se tlo izmiče ispod nogu. Šutio je neko vrijeme, a onda opet zavapi:

— Tako ti Boga, majko, kaži mi, gdje je Šemsa!

Mati baci tespihu na hasuru i savi je u klupko, a onda se okrenu prema sinu. Bila je tiha, a neko strašno bljedilo ispod narovane kože na licu osu se lakim rumenilom.

— Sad si došao da pitaš, gdje je Šemsa, kad nje više nema. A gdje si dosad bio.

— Zašto je nema? Kuda je otišla, dahnu uplašeno dječak.

— Otišla je tamo, otkud se nikad više ne će povratiti.

— Umrla? kriknu dječak.

— Umrla... A ti se činiš i nevješt, kao da i ne znaš, što si počinio...

— Majko, bogami, ti se šališ, ona nije umrla, ona je sigurno kod Osmanbegovice... kako bi ona mogla umrijeti... Šemsa, pa mrtva... — Dječaku najednom navališe rodne suze na lice i sakri glavu među dlanove...

— Majko! — krikne dječak. Ja ću nju naći, ja nju moram naći, pa makar da ste je i u zemlju sakrili. On skoči preko Osmanbegovici. Tamu mu je sluškinja kazala, da su danas došli ljudi iz čaršije i da su mu sestru odnijeli pred džamiju i tamo je ukopali.

Dječak je pao na zemlju i očajno grebao noktima travu, čupao sa sebe odijelo i gušio se u grčevima cijeli jedan sat... Kući nije više nikad otišao, samo da ne vidi majke i da mu ona po drugi puta ne kaže, da je Šemsa mrtva. On to nije nikako mogao vjerovati. *Nje je negdje nestalo i ona će se pojaviti, čim bude zato vrijeme i on će onda samo uz nju živjeti.* Nikuda se ne će od nje micati i biće najsretniji čovjek na svijetu. Sad je pomalo poceo shvatati, da sve ono, što je on dosada smatrao uzvišenim i lijepim, sav sjaj električnih žarulja, urnebes muzike i zamamljivi smiješak na otmenim licima namirisanih gospođa, da sve to nije ništa prema onoj sreći: naći opet svoju sestru i ostati vječno uz nju, pa makar i zatvoren u četiri zida. On je napokon dobio svoj ideal, svoj životni cilj. I ako je taj cilj u njegovoj sadašnjoj dobi bio primaran, naivan i nejasan, on je ipak vjerovao u njega i s njim je odsada započeo da živi.

Osmanbegovica je doznala naskoro, što se zbiva u duši dječaka i ona ga je poslala na selo, a kad su školske ferije prošle, spremila ga u gimnaziju, gdje je i ostao. Nikad više nije htio da dođe kući, da obiđe mater i poznanike. Ferije je proboravljao na putovanjima i razvijao se u nekog čudaka, u koga su svagdanji ljudi gledali sa zaprepaštenjem i nepoimanjem, kao u zagonetku. Jedno je bilo kod njega jasno i stalno, da bježi od svog rodnog mjesta kao od nečega, što bi u njemu oživilo najgroznije uspomene i možda probudilo, nova strasnija osjećanja i zato se čuvao rođene kuće kao grobnice.

Svršio je i gimnaziju i upisao se na univerzu, gdje se posvetio specijalnoj filozofiji s tolikom ljubavlju, kao fanatičar religiji. Na univerzi se upoznao s medicinarem Izetom Kopićem, s kojim je otpočeo čudno drugovanje. To nije bilo prijateljstvo ni drugarstvo, nego neka vrst traženja svoje krajnosti, svoje oprečnosti. Izet je bio neobično brutalan, naprasit i opor čovjek. Poznavao je samo jedan zakon u životu, a taj je: sve što se ne može opipati, što nije vidljivo, ne postoji. Oni su se dnevno sastajali i strahovito se prepirali, katkada i do šaka. Ali to sve nije toliko važno, koliko je važna jedna zgoda, koja baš nas interesira.

Bilo je to u Arifovu stanu u proljeće. Obojica su sjedila za stolom jedan prema drugom i šutjeli... Arif je neko vrijeme buljio u pod kao da u duši prekuhava neku duboku misao, koja je urasla u njegovo biće i pretopila se u njega, u njegovu unutrašnjost, u njegovu jezgru.

Reci mi, doktore — trgne se najedamput Arif i pogleda s nepovjerenjem u Izeta... vjeruješ li ti u selenje duša...?

Nastade trenutačna tišina. Doktor podiže glavu i s malim ironičnim smiješkom, koji je uvijek neobično razdraživao Arifa, odgovori:

— Ne. Ja ne vjerujem ni u to, da duša uopće postoji. To, što nazivaju dušom, to su rezultati fizioloških funkcija i kad oni uminu, uminut će i duša.

— Ti si materijalista...

— A ti idealista — prekide ga doktor. Ali to je sve sporedno, glavno je biti načisto sa samim sobom, to donosi smirenje i životnu radost.

— Smirenje? To je isto što i smrt... U traženju, u neprestanoj borbi sa samim sobom leže znakovi života, a smirenje ištu samo slabe i kukavne duše.

Doktor se opet nasmiješi.

— Ispraznost duše, u koju ti vjeruješ, učiniće ispraznim i tvoje tijelo, tu jedinu mogućnost za istinski, nepatvoreni život... U tome je tvoja tragedija.

... — Ah šta tijelo! — odmahne Arif nervozno rukom — Tijelo je nesvijesna materija, a duša je ono, što tom materijom upravlja... U njezinoj su vlasti svi zakoni života...

— Zakoni života? Pa zar oni nisu u Božjim rukama! Izet prasnu u bučan sarkastičan smijeh: Bog! Hahaha! Opet jedna fikcija praznog idealizma.

— Šta se smiješ — planu Arif. Bog će doći, Bog postoji, ako ne postoji u sadašnjosti, a ono će postojati u budućnosti, kao konačna rezultanta svega.

— Slučaj je Bog, dragi prijatelju, slučaj, ako te ko upita, jer se u životu i u vasioni sve slučajno događa.

— Slučaj je nesvijestan, dragi prijatelju, a Bog je svijestan, ako tebe kogod upita...

— Pa šta je svijesno u prirodi.

— Čovjek.

— Prema tome je po tvome mišljenju čovjek — Bog.

— Da. Ja vjerujem u božanstvo ljudi i u bitnost vječnoga života.

— Pa pokaži mi onda jedan egzeplar čovjeka, koji je vječan i koga nisu ljudi strpali u jamu, kao izvrsno sredstvo za đubrenje livada i koga nisu crvi načeli već treći dan nakon pokopa. Jesi li možda to ti? Ja sam za sebe siguran, da nisam.

— Ne ja nisam Bog, ni ti nisi Bog, mi smo samo čestice one sveopće univerzalne svijesti, s kojom je identificiran pojam Boga... Ali i čestice su božanstvo, kao i cjelina, zato su eto i čestice vječne, kao što je i božanstvo samo. Zato ja eto ne vjerujem u smrt ni u prekogrobni život.

— Pa u što onda vjeruješ, ako ne vjeruješ u smrt...

— Vjerujem u selenje duše iz jednoga organizma u drugi... i na tom vjerovanju zasnovan je cijeli moj život...

— Ah... uskliknu zajedljivo doktor. To je interesantno... Dakle sablast smrti zatjerala je toliki strah u tvoje kosti, da sad izmišljaš kojekakve utopističke ideje samo da je se otreseš. Eto, tu je pravi kukavičluk, dragi moj prijatelju, a ne u pomirenju s onim, što je neminovno.

— Ne radi se tu o mome životu — odvrati Arif uvrijeđeno...

— Nego...?

— O životu moje sestre... Ona je umrla — kako bi to rekao — prije šesnaest godina i kroz to cijelo vrijeme razvijala se u meni misao, da je to samo prividno, da ona nije mrtva, nego da je tu, na svijetu među nama, samo je treba naći, otkriti... I ta je eto misao dobila svoj konačni oblik u svemu onome, što sam dosad kazao.

— Ti si zaista abnormalan, skoro bih rekao, patološki tip...

— To mene ništa ne smeta... jer to još ne znači, da ja nemam pravo.

— Sve su to hipoteze i sve one idu za izmišljenim, a ne za faktičnim stanjem stvari...

— Hipoteze su i prebrazile svijet...

— Dobro. Neka bude, kako veliš ti... A zašto ti onda bježiš od svoje kuće, od svoje matere i od groba svoje sestre, koji ti jasno dokazuju, da su sve te hipoteze lažne... Zašto ne odeš tamo i svim tim dokazima, što ih sada meni iznosiš, ne pobiješ realnost i istinitost tih jednostavnih i neoborivih činjenica. A, ne smiješ, je li?

Arif skoči i poče nervozno šetati sobom. Taknuo ga je u najosjetljivije mjesto. Nije mogao progovoriti ni jedne riječi. U njegovoj su glavi jurile najraznovrsnije misli, kao strijele i ukrštavale se, kao munje na oblačnom mjestu...

— Zašto sad ne odgovaraš... dobaci mu doktor...

— Tu je nešto drugo po srijedi... Ja ne smijem kući naprosto zato, što me savjest peče... Ti znaš dobro, kako je moja sestra umrla...

— Znam, pričao si mi...

— Ja sam odgovoran za jedan njezin život, odgovoran pred samim sobom, a sve uspomene na taj život, stoje tamo i čekaju na me... Ja se bojim... ja se toga strašno bojim... Ali ponavljam ti, da sve te uspomene i sve te gole činjenice, kako veliš ti, nisu kadre da me razuvjere. Grob moje sestre ne dokazuje, da se ona nije ponovo rodila na svijet, nego samo to, da je jedan njezin život preminuo.

Eto vidiš, doktore. I ja sam odbacio sve i povukao se sam u se i u svoju vjeru, da u njoj nađem spasa i skinem teret sa svoje savjesti...

*

Ajiša je oplakivala smrt Osmanbegovice. Pred njom stoji mrtvačko ruho i ona se nadvila nad njim kao majka nad djetetom i pjeva mu tihe, zanosne molitve, kao sanjive uspavanke, pjeva tako tužno, kao da želi svu svoju dušu izažeti u toj pobožnoj pjesmi i iščeznuti skupa s njome u posljednjem zvuku. Glas joj šumi hrapavo i muklo, odbija se od zidova i sabire se u sredini sobe u jedan teški, strahoviti eho, koji se uzdiže do stropa, odbija se od tvrde, neprobojne stijene, ruši se na podnice, podiže se novom moćnijom snagom i ponovo se vraća u njezine uši, u njezinu dušu i njezino srce, kao u tmule, uzburkane dubine. U njoj se sabrala tolika bol života, da bi trebala cijelu jednu vječnost, da je u molitvi ispjeva i isplače pa da onda odanle otpočne i odmori se od toga strašnog i nesnosnog tereta.

Ona sjedi na koljenima, zuri nijemo u mrtvačku opremu, u devet jelovih dasaka, komadić bijelog platna, parče crne čohe, kao u svoju vječnost, sanja o smrti, o mirnim i jezivim grobovima, o tamnom bezglasnom nebu nad njima, a lice joj ukočeno, nepomično, kao u prikaze, i oči, salivene crvenim suzama, kao dvije svježe rane neispranom krvlju. Na nebu je već odavna usahnula ponoć. Kućom se vukla po mraku čudna bijela sjena, raspletene kose, izgubljena pogleda i primicala se vratima starice Ajiše. Pod njezinom je rukom škljocnula brava i vrata se otisnula nekom melodijoznom, tihom škripom, kao da vučeš isušenim gudalom preko violine ili slušaš u daljinama otegnuti poj smirene pjesme seoskih ašiklija... Na pragu je zastala Šemsa i velikim raskolačenim očima pogledala u staricu s mrtvačkom

opremom. U njezinoj se duši rađao užas i od časa na čas rastao u njoj, širio se njezinim tijelom, kao čudotvorno indijsko stablo, koje nikne pod fakirskim plaštem, dok se okom trene, i preraslo je kao deblo svoju sjenu o žarkome podnevu...

— Ebejka! — kriknu tiho Šemsa, kao da se boji svog vlastitog glasa. Obazri se, pogledaj na me... ja se bojim tih užasnih stvari... ti izgledaš kao probuđeni mrtvac... Zakopala si se u te daske i u to strašno ruho kao u grob, pa i ne misliš na me... A ja tamo, sama, nikog nema uza me, sve je pusto, i kuća je prazna, kao mrtvačnica... Ebejka! Znaš, da me je pokojna mati tebi na brigi ostavila. Možda ne mariš više za me? A uvijek si govorila, da sam posve nalik na tvoju pokojnu Šemsu i da sam ti zato još draža. Govorila si mi, da sam se rodila u onaj dan, kad je ona umrla, pa ste mi zato i njeno ime dali... Ili se možda bojiš smrti?

Starica se okrene i baci staklen pogled na djevojku...

— Smrti... Zašto? Smrt je nad našim glavama, kao nebo iznad zemlje, ona nas odabire, kao mati djecu svoju i vodi nas za ruku jednoga po jednog, bez reda i bez smilovanja u svoje mirne zakopane odaje. Danas mene, sutra tebe i tako bez kraja i konca. Svi smo mi mrtvi, kćeri moja, svi, samo što jednoga prije, a drugoga kasnije zakopaju, u tome je sva razlika.

— Svi mi smo mrtvi...? Bože moj, ebejka, bako ti noćas strašne riječi govoriš... Ja te se počinjem bojati, ebejka... Od dugoga plakanja izgledaš kao mrtvac.

— Da kao mrtvac. Pa ja i jesam mrtvac. Ovo tu, što govori s tobom, to nisam ja, to je moja sjena, a ja sam već odavna tamo... tamo, gdje je moja Šemsa, gdje je tvoja majka...

— Ebejka! — krikne ponovno Šemsa. Ti mene plašiš...

Starica se zbuni od toga krika, pređe rukom preko čela i kao da se osvijestila usklikne sasma drugim glasom:

— Bože moj... ja ne znam, šta govorim... Pa ti si sva izbezumljena od mojih riječi... Čekaj malo... ja ću doći do sebe. Ništa se ti ne plaši...

Stanka i tišina. Čuje se kucanje stare ure u pročelju.

— A zašto ti ne spavaš?

Šemsa se sva zarumeni od neprilike.

— San mi ne će na oči. Po glavi mi se motaju cijelo veče neke čudne misli i prevrću me po postelji, kao perce... Mislila sam na te, na majku, na... Arifa... Kad bi Arif samo došao, sve bi se to promijenilo, ebejka...

— On će doći, kćeri, on je u blizini... ja ga slutim...

— Čini mi se, da ga vidim u duši, i tako mi je poznat, da bi ga prepoznala među stotinama ljudi, a nikad ga nisam vidjela. Kako je to čudno, ebejka.

— Šta?

— Katkada mi se čini, da sam Arifa negdje viđala, s njime govorila, da sam dugo bila u njegovoj blizini, ali gdje i kako, tomu se nikako ne mogu da dosjetim.

— Možda si ga sanjala, a može biti da previše misliš na njega... to odatle dolazi.

— Sve je to, ebejka, tako čudno i tajinstveno, da mi svaki puta probudi strah u kostima, pa ne znam, da li ja zbilja živim, ili je to samo laž, obmana, san... i onda se počinjem bojati života kao kakve utvare....

— To je, kćeri, nemir... Ne misli o stvarima, koje su ti nejasne...

— Ah kako da ne mislim! Otkako mi je majka umrla, u mojoj se duši sve izvrnulo naopako, pa ne mogu da se snađem... Pa eto i taj doktor, Arifov prijatelj, koji nam je o njemu govorio.

— Zašto doktor?

— Stao je preda me na put, pa il' pošla desno ili lijevo, on je uvijek preda mnom. Danas mi je rekao, da će me zaprositi, a kad sam mu ja rekla, da čekam Arifa, govorio je o njemu tako ružne stvari, kao o kakvom zgranutom luđaku...

— Doktor.. Eto što znači pustiti čovjeka u svoju blizinu. Treba dobro zamandaliti vrata i ne puštati ga ni koraka u avliju... Mi smo njega primili u kuću kao svoje dijete, nismo se krili od njega, nismo ga rastavljali od svoje rođene krvi, a on eto hrani u sebi aždaju, da nas potruje... Ne izlazi više pred njega, i on će se od tebe sam otkučiti...

— Ebejka, on je posve drugi čovjek, nego što smo mi. S njime ne će tako lako biti. Samo Arif da dođe, samo on da ovdje bude, sve bi se to izmijenilo, razjasnilo, znali bi, na čemu smo, kojim putem da pođemo, sve bi znali, sve..

— Ne brini se, kćeri, on će doći... on će sigurno doći... Odahnućemo mi svi i poći svako za svojim tragom. A ti, kćeri, pođi u postelju, umorna si. I ne misli ni na što. Sve će se dobro svršiti...

Šemsa ustade i pođe u postelju. U sobi se zaplaviše prozori i čitava kuća kao da zaplovi u vedro, nasmijano praskozorje. Noć je ležala rasparana na obzorju, a kroz nabore njezine teške i crne haljine poviriše prve kaplje krvavih zraka jutarnjega sunca. Spremao se novi dan i naviještao svijetlu radost čistoćom svoga sjaja i ljepotom svojih blještavih i zanosnih boja.

VIKTOR ŠIPEK: FIRENZE, CAMPO SANTO.

Udovica Ajiša pokri stvari ćilimom, nasloni se na jastuke i zaspa...

*

Druga teška, olovna i mrtvačka noć. Ajiša moli kraj mrtvačkog ruha sate i sate i ne diže glave, kao da i ne osjeća drugoga života osim molitve ni drugih pokreta osim uzdignutih ruku prema nebesima i Bogu. U njezinoj je sobi tišina i mrak, kao u dubokim mračnim podrumima, gdje po zidovima pužu sablasne sjenke nevidljivih stvari, a njihovi se pokreti rasplinjuju bezglasno i nijemo, kao magleni snopovi na planinskim obroncima ili oblačni svrdlovi nad tihim nečujnim vodama. Ponoć je zastala na sredini neba kao ustobočeni spomenik i bez ijednog šuma srušila se u drugu polovicu dana i zaplovila kroz prostor nižući za sobom bijele barjake jutra kao dječiju nevinost. Soba je počela oživljavati, i buditi u svjetlosti. Starica se spremala da pokrije mrtvačko ruho ćilimom. Vjetar je šumio u zavjesama. Zvijezde se nisko spuštale prema rubu horizonta, a velika je rijeka brujala u noći, kao disanje neke čudne nadnaravne svemirske životinje...

Na avlijskim vratima netko snažno zalupi s vekirom. Tišina. Iz donjeg se sprata probudila sluškinja. Čuje se neko muklo mrmljanje. Ajiši se sve to neobično pričinilo. Ona je stajala na sredini sobe i nepomično prisluškivala. Svi su njezini živci, mišići i čitavo tijelo bili napeti nekim nejasnim iščekivanjem, u kojem je prestalo srce kucati, mozak poimati, tijelo osjećati i krv kolati...

Za nekoliko časova otvoriše se vrata na njezinoj sobi i na njima se ukaže čovjek u tridesetim godinama s tankim, gotovo prozirnim tijelom, kratkom bradicom i čudna izgubljena pogleda... Čovjek se

okrenu nekom gotovo suludom kretnjom oko sebe kao da osjeća u tom prostoru neko čudo, misterij, tajnu, koraknu još jedamput i zaustavi pogled na starici. Njegove se oči silno povećaše, gotovo se toliko povećaše, kao pritajeni plamenovi kad se nenadano razbukte u tami...

Majka!... kriknu čovjek. Starica je ukočeno stajala na sredini sobe. Njezino srce još nije počelo kucati, ni mozak poimati. Gledala je samo kao drveni kip bez života...

— Majka! — viknu čovjek ponovo i obujmi joj koljena. Bilo je u tom njihovom susretu, u njegovom glasu i u staričinoj ukočenoj pozi nešto, što zaustavlja dah, što oduzima svijest i što pomračuje život do bešćutnosti, do mrtvila...

— Ja sam to... ja, tvoj sin... tvoj Arif...

— Arif... Arif... uzvraćala je starica tiho, kao da se budi iz nesvjestice, a onda malko zadrhtala u čitavom tijelu, uzviknula nekim strašnim prigušenim krikom i onda udarila u plač i u vrisak, kao obezumljena...

— Ah... moje dijete... moj sin... Moje dijete... koje sam ja čekala... čekala... borila se protiv smrti... On je došao... Pusti me da odahnem... Izgubiću svijest... Puknuće mi srce. Umrijeću onda, kad mi je najpotrebnije da živim...

Starica je klonula na njegovo rame i on ju je spustio na sećiju. Ona se čas smijala, čas plakala, kidala se, zapadala u grčeve i stiskala tanko prozirno tijelo svoga izgubljenoga djeteta, kao da se boji, da ga opet ne izgubi. Osjećala je njegovu glavu na svojim isušenim njedrima, gladila mu ramena, lice i leđa i kad se sasvim uvjerila, da je on uz nju, da ga ne će više izgubiti i da je sigurna za njegovu prisutnost, počela se smirivati, dolaziti do sebe i pogledati na sina sasma normalnim, utišanim pogledima.

Napokon dođe potpuno k svijesti.

— Pričaj, sine!... Kako si? I je li ti dobro? šapnu starica, nekim zabrinutim glasom, kao da se boji njegova odgovora. Na licu mu je vidila tragove neslomive patnje, bolova i stradanja i duša joj zadrhtala, kad je pomislila na tumačenje tih crnih iscrtanih tragova...

— Kako sam?... prošapće Arif i strese se, kao u groznici... Zapravo, ne mogu ti na to još odgovoriti sasvim jasno... Kad sam ušao ovamo u ovu sobu i ugledao tebe, kako nepomično stojiš u njezinoj sredini, u meni se nešto najedamput slomilo, nešto, što je godinama u meni raslo i ja sam postao gotovo sasvim drugačiji. Čini mi se, kao da se vraćam nekom predašnjem, davno minulom životu i da toga života nisam zapravo nikad ni prekidao. Dok ovako gledam u tvoje oči, kao da u njima vidim sav svoj život, svoje djetinjstvo, crne uspomene, cijelu svoju prošlost. I tako mi se čini, kao da odonda nije proteklo sedamnaest godina, nego jedna jedincata noć. Ovo je Sutra — Sutra one strašne noći, onog groznog događaja...

— Na što ti to misliš? — prenerazi se mati.

— Na Šemsu, na svoju sestru. Gdje je ona?

— Bog s tobom, dijete, ona je mrtva — zapanji se starica.

— Mrtva? — krikne Arif — Arif je bio u nekom čudnom bunilu, kao da je malo prije ustao iz postelje i pita za stvari, o kojima je sanjao.

— Ne ne! To nije istina. Ona je živa i ona je tu.

Starica je gledala u njega rastvorenih usta i nije mogla daha uzeti:

— Ti si lud, Arife...

— Ja sam lud, je li? A to pismo...?

— Čije?

— Doktorovo. Evo tu je i Šemsina fotografija. tu je ona cijela živa i zdrava. On izvadi iz džepa Šemsinu sliku i zagleda se u nju kao slijepac, kad progleda u radostan sunčan dan. Ove oči, ova usta, smiješak... to je ona, ona, majko... Ne, ne nisam ja lud! Ne bih ja došao bez razloga ovamo, kad znam dobro, da će tu opet iznova oživjeti sva ona strahota, od koje sam se zaklonio u svijet. Ja sam došao da doživim pobjedu svoje vjere, svoga stradanja i svoga ispaštanja... Istina, bivalo je i takovih časova, kad mi se pomutio mozak i zamračila svijest, onda sam bio uistinu lud. Tumarao sam svijetom i tražio među ljudima, među životinjama, pa čak i među bilinama barem kakvu bilo sličnost svojoj sestri, da je privinem na srce i zamolim za utjehu, za odriješenje od krvavih nepodnosivih muka. Oh, majko, majko... Strašni su bili oni časovi. Nosio sam u sebi njezinu groznu sliku, posljednji trenutak njezina života, kao puščano zrno u svom srcu i grčio se u nadčovječanskim mukama... Užasno, grozno!! Još i sad vidim, kako joj na usta, na nos i na uši navaljuje crna krv, kako tetura, vrišti, jedan časak koleba u zraku, a onda se bezglasno ruši preko praga — u noć.

Starica obujmi sina svom snagom, kao da ga želi cijelog pretvoriti u se:

— Umiri se sinko... Sad vidim, koliko si patio. Bog će ti oprostiti. Tu uza me, uza svoju majku zaboravićeš na svoje muke i primiriti se, kao i ja. Zagledaćeš se svojoj novoj sreći u oči i vidićeš, da još nije sve propalo...

— Kako sam bio sebičan, majko, i kako bezobziran. Kažu, da su djeca isto što i životinje, ne misle ni na koga do na sebe. A ja sam eto odmah drugi dan, poslije one noći prestao biti dijete...

Ajiša je gledala u njega zabrinutim očima i nije mogla zapravo vjerovati svemu onome, što je on govorio. Mislila je, da je bolestan, da je istrgan od puta, da su mu živci od umora popustili i sad gleda kroz bunilo sve ono, što se u tom gradu dogodilo, vidi svoje uspomene, zgranjiva se pred njima i bunca. Ail naravno, čim se Šemsa probudi i nađe se s njime na samu, prestaće bunilo, i on će o svemu tome posve drugačije misliti.

Pred vratima se očuju koraci. Starica napregne uši i dahne:

— Čekaj! Čini mi se, da dolazi.

— Ko?

— Šemsa. Jest, to je njezin hod. Ja odoh. Ne ću da vas smetam. A ti gledaj, da je bolje upoznaš. Krasno je to djevojče . . . Kad te vidi, ne će te prepoznati. Ništa za to, iznenađenje mnogo više vrijedi. Samo ako joj sluškinja ne bude kazala.

Ajiša se digne i nekim laganim gotovo lepršastim koracima izađe na pokrajnja vrata.

Arif je sjedio na sećiji i nije se micao. Najednom je oćutio, kako se otvaraju — vrata. To ga je proželo nekim novim nepoznatim čuvstvom i on se od toga sav strese. Okrene se polagano i opazi pred sobom neobičnu gotovu jezivu sliku.

Njegova sestra Šemsa stoji na pragu živa, zdrava, bez traga bolesti, bez truna umora — tuge. Modre joj se pletenice ruše preko ramena nekuda u nabore. Male usplamtjele grudi, tresu se ispod svilenih nabora, kao jabuke na grani. Oči, velike, okrugle oči gledaju u njega, kao dva crna ponora, u kojima se vidi slika života, svega što je nekad bilo, sviju muka, bolova i patnji, sviju nada, čeznuća i stradanja. I ona se gane šapćući, kao u nekom pijanstvu, u polusvijesti:

— Arif... Ti si Arif...

Arif skoči obuzet tim čudnim misterijem i kao da nešto ispituje zagleda se u pojavu pred sobom, a onda gotovo bez zvuka prošapta:

— Isto lice... isti glas...

— Prepoznala sam te po očima i po tvojoj kudravoj kosi. Rekla sam ja ebejki, da bih te mogla prepoznati među hiljadama stranaca. Pa nije ni čudo... Čini mi se, kao da sam se i rodila s tvojom slikom u njedrima. Čim sam uznala za se, ebejka mi je govorila o tebi, a meni je tako bilo kao da mi govori o nekom starom poznatom prijatelju... Šta me tako čudno gledaš... zastade usopnuto pojava . . . Kao da mi ne vjeruješ . . .

Arif joj se približi na jedan korak i zastane, kao da joj se ne usuđuje sasma blizo prići:

— Šemsa, reci mi samo jedno: — Jesam li ja živ... ili ja to sanjam?

— Kako si ti zagonetan, Arife... oglasi se pojava i zamukne.

— Tiho! Čini mi se, da je vrijeme zastalo, da se nikud ne miče, samo ja u njega tonem, propadam... Ne, ne!! Ono ne postoji! Vremena nema. Samo ja sam tu! Ili je to sasvim obrnuti: tu je vrijeme, a ja nisam tu . . . Šemsa, razjasni mi tu tajnu. Ti jedina to možeš. To je sve u tvojim rukama...

— Kakvu tajnu... Ja ne shvaćam ništa...

— Jesi li ti živa ili nisi . . . Je li to utvara, što preda mnom stoji . . . Ja još nisam na čistu. Šemsa, kaži mi, zar ti nisi umrla..?

— Arife, kakve su to riječi? Ja umrla? Pa ja stojim pred tobom...

— Ali ti... ti si ipak umrla! Moja te je majka pokopala.

— Tvoja majka, Arife..! Pa ona mi je na rođenju bila, ona je bila mojom babicom..!

— To je laž... Ja sam tebe usmrtio! Ja sam tebe ostavio ogrezlu u krvi, prebačenu preko praga u noć. Ja znam... Ja se toga sjećam. Ti sad hoćeš, da me zavaraš . . . Ti si moja uobrazilja, moj san . . . ti nisi ti... ti si sjena... prikaza...

— Arife!... krikne Šemsa. Ti ne znaš, što govoriš! Ti si poludio...

— Ti si poludila, kad misliš, da ja nisam pri sebi i da ja ne znam sebi protumačiti odakle si ti sada ovdje preda mnom. Ja sam tebe izmislio, ja! . . . Ja sam tebe stvorio od komadića svoje duše, svoga uma i svoje krvi. Ti postojiš samo mojom voljom... O, ti mene ne ćeš prevariti. Ja znam dobro, ko si ti i odakle si. Ti nisi moja sestra! Ti si sjena moje sestre, slika, koju sam nekad živu gledao pred sobom...

— Kakva tvoja sestra Arife..?

— Ne, ne, ne ćeš me prevariti... Poznam ja te crte oko usta, te oči i taj hod... taj glas... To je sve imala i moja sestra...

— A tvoja sestra... Sad ja znadem, o čemu ti to govoriš... To mi je i tvoja majka govorila...

— Šta?

— To, da sam slična tvojoj sestri...

— Slična! Hahaha! Ne, ne! Ne će ti uspjeti, da me svedeš s pravog puta...

— Nisam ni pomislila, da te varam!

— Kad sam te malo prije ugledao na vratima, zaboravio sam, da je moje sestre nestalo prije toliko godina, i pošao sam joj u susret... Ali sada mi se čini, da je to samo priviđenje, utvara i da ti ne postojiš... Da, da.. Možda je moja majka pravo imala. Ti si davno pokopana...

— Arife! Ti si u bunilu. Ti si u nekom besvjesnom stanju, koje te dovodi do ludila. Ta vjeruj mi, da ja

postojim, da sam živa i da me još nitko nije pokopao...

Arif je naglo preteče:

— Možda se ti toga ne sjećaš. To je moguće bilo u kojem drugom životu, na drugoj planeti ili u drugome svijetu...

— Pssst... Čekaj... Šta si rekao: »U kojem drugom životu, na drugoj planeti, ili u drugome svijetu...« Da da! To bi moglo biti istina. Čitala sam, da negdje ima takva vjera, u koju pola svijeta vjeruje, da čovjek, čim jedamput umre, da se opet iznova rađa...

Arif je pogleda značajno i kao da ispipkuje stvar izusti sa sumnjom:

— Da, ali ko će meni dokazati, da je i kod tebe takov isti slučaj..?

Šemsa se zamisli i šanu kao u misteriju:

— Ne znam, da li mi je to kogod pričao, ili se je zbilja dogodilo. Nekad davno... Bože, kako je to čudno i jezovito...

— Šta? govori!

— Čini mi se, da sam i ja već jedamput živjela na svijetu...

— Ti.!?

— Čini mi se, kao da u neizmjernoj daljini duše vidim svoje rođenje... šapnu Šemsa i nastavi istim glasom, kao u polusnu:

— Kao da se diže neka hladna ocjelna ploča iz bezdanih bunareva. Široke, mirne pučine zemlje, obrubljene modrim vezom maglenih daljina počivaju... Kao da su u ona vremena padale sfere nebeske na zemlju, ili se zemlja dizala u nebesa.. I crna neprozirna ograda obaju svjetova, kao da je pukla... I ja vidim, kako rijeke ljudskih života teku iz jedne svjetlosti u drugu, a među te dvije svjetlosti se ukočila provalija i dijeli dva beskrajna carstva: rođeni i nerođeni svijet... Nema više mrtvog svijeta! Ima samo nerođeni svijet... Ja već ne znam, gdje sam, kuda idem i otkuda potječem... Čini mi se, da sam nekad davno čamila u onoj provaliji među oba carstva i da sam žudila da postanem bar sjenom oblaka, što puzi po mirnim isušenim njivama i da tako, kao ona, zaplovim u pučinu sunčanoga ognja i rasplinem se negdje — u svjetlost, u vječni neprekidni dan. Vidila sam pred sobom neko veliko beskrajno milostivo biće, čija je duša strujila iz svakoga predmeta i prelazila u me, iz prostora, iz stvari, odasvuda, kao tiha prigušena rijeka, što odsijeva plahovito u maglama jutarnjega sunca, kao duša, kojom živi — svemir... Ja sam za njim išla... Njegovom sam pomoću iskočila iz provalije u drugu novu svjetlost... Čini mi se, da i sada njegova slika tone nekuda u dubine moga bića i ja gledam u nju i prepoznajem u njezinim obrisima — tebe... tvoja bujna kuštrava kosa... tvoje umne, čenutljive oči... I eto nije nas rodila ista majka, pa ja ipak ćutim, kao da je nekad među nama postojala takva veza...

— Šemsa, sestro moja! Šemsa sunce moje..! Ti si opet uskrsnula..! Ti si opet oživila..! O ne, ne! Ne ćeš ti više nikada čamiti u mračnoj bezizlaznoj provaliji, u crnim podrumima tame i neznanja... Pred nama je život, pred nama je sloboda!... Mi ćemo se opet uzdignuti i zaploviti u pučinu sunčanoga ognja, u vječni neprekidni dan... Mi smo živi, i smrt nas je u novome obliku sjedinila, u obliku uskrsnuća i vječnog sunčanog života... Sestro moja! Proljeće moje..! Preporođenje moje..!

Oboje su bili izvan sebe u nekom nadnaravnom u nekom božanskom zanosu, koji im je sjedinio duše i rasvijetlio lica nekom snažnom magnezijskom vatrom. Bili su sjedinjeni svetačkim zagrljajem, kao pri pobožnim obredima, kao pri molitvi.

U sobu je ušla polagano udovica Ajiša. Zastala je na vratima i gledala dvije zagrljene duše. Snažan, svijetao val radosti zapljusnu joj lice i ona se u nekoj visokoj svećeničkoj pozi uspravi i podiže obje ruke, da ih toplim materinskm zagrljajem blagoslovi...

— Djeco moja! Radosti moja!... Kako mi je srce uzbuđeno, kako mi je duša uznesena, kad vas vidim zagrljene... Za taj sam ja trenutak i živjela, za njega sam se uklanjala smrti s puta, makar da mi je ona od svih stvari najsvetija. Sad ću moći opet kleknuti na koljena kraj svojih mrtvačkih stvari, tiho ih poljubiti i zazvati imena sviju dragih preminulih duša, zaklopiti oči i — usnuti... Do vijeka — zanijemiti...

— Majka! — klikne Arif radosno i obujmi joj koljena. Jesam li ti kazao, da je moja sestra ovdje! Znam, slutnja me je i dovela amo isto tako, kao što me je slutnja i gonila odavde... Slutnja izgubljene sreće, straha i savjesti... Sad je sve to iščezlo. I evo nas opet na onom istom mjestu, na kojem smo bili one kobne noći, koja nas je rastavila, samo mnogo srećniji i mnogo zadovoljniji! Sjedinila nas je ona velika, sveznajuća i svemoguća sila, iz koje izviru valovi života, potoci obnavljanja, rijeke mladosti i oceani ljubavi...

Majka je plakala od uzbuđenja. Svaka je žilica na njoj podrhtavala i ona je jedva mogla izgovarati:

— Djeco!... Bog... Bog vas je sjedinio, da vas nikad više ne rastavi... Bog vam dao, pa vam ruže na stazama procvjetale, sreća vam se iz svakoga kuta smješkala, a sunce vam pred vratima izlazilo..! Majka ih je još poslije toga dugo grlila, dok se nije opojila njihovom srećom i izdovoljila se svojih bla-

VIKTOR ŠIPEK: NAPULJ.

goslova. Ali u tom zadovoljstvu, u toj sreći triju duša, počivalo je nešto strašno, sverazorno, nešto, što se tako zlobno, nezametljivo smijucalo! — čekalo na svoj red, da se ono digne i da ono progovori strahovito, zatorno, kao dinamit. To nešto bilo je zakopano u oprekama naziranja, u neshvaćanju ciljeva, u nerazumijevanju osnovnog smisla njihovih života i čekalo je samo zgodan čas, pa da iskrsne... A taj čas se sve to više primicao...

— Evo moje sestre, evo draže od očiju! — govorio je sretni mladić svojoj materi i pokazivao na zbunjenu djevojku. — Ona je sada na onome stupnju svog živitnog poimanja, na kome sam bio ja one noći, kad sam je polumrtvu htio da povedem u svijet i u život. Sad je zdrava i sad ćemo nesmetano zakoračiti prema svome cilju, prema svjetlosti, uskrsnuću i slobodi...

— Bog vas usrećio sinko! Evo tu imate sve. Ni u čemu ne ćete oskudijevati. Pred vama je život i vi ga upotrijebite, kako znate najbolje. A sad... sad treba poslati po kadiju, da vas odmah vjenča...

— Vjenča? — Zaprepasti se Arif.

— Pa da, dijete moje! Šta se tome čudiš?

— Kako? Pitao je Arif ne shvaćajući pravo čak ni svoje pitanje, a kamo li materinu misao.

— Pa jest, sinko! Pa zar je u tome kakvo zlo..? Arif se strese i kriknu. Kao da mu je istom sada sinula u glavu sva razlika između njegova i majčina shvaćanja:

— Majko! Krv mi se u žilama smrzava, kad bih samo i pomislio na to svetogrđe... Pa ja se zgražam, dok samo govorim o tome... Pa zar ne shvaćaš, da između mene i Šemse postoje druge, jače veze i da ja u njoj nisam tražio ženu, nego sestru... Moja je duša visoko iznad tvojih želja... Ti hoćeš, da sve moje radosti, moje misli i moje čeznuće jednim jedinim pokretom baciš u blato i pregaziš nogama. Ti tražiš moju nesreću..!

— Zar ja, tvoja majka, pa da tražim tvoju nesreću? Ti si dio moje duše, komad moga tijela, pa zar da ja sama sebi želim nesreću. Zar ne vidiš, kako sam ja slaba i nemoćna i kako me je stid provlačiti se kroz život s ovolikim godinama i kako čeznem samo još to, da prije smrti vidim vašu sreću, pa da se onda izgubim odavde, gdje nema više mjesta za me.

Sukob se sve više i više zaoštravao, snaga je i otpor rastao i na jednoj i na drugoj strani, krv se sve više mutila, nagoni samosvijesti i volje rasli do najvišega stupnja, molbe su prelazile u zaklinjanja, a zaklinjanje u zapovijedi, a zapovijedi su izazivale prkos i zgražanje, dok nije sve provalilo u divljem temperamentu u nekoj žarkoj zapaljenoj strasti, koja je svojim plamenom oduzimala

svijest i pomućivala osjećaje. Arif je vikao sav očajan, kao izvan sebe:

— Zar ne vidiš majko, kako mi svaka tvoja riječ razdire srce i raznosi dušu. Zar ne vidiš, kako me sve to vrijeđa, kako mi sve to srce para i eto kapaju mi iz usta riječi molbi i zakletvi, kao suze iz očiju... Sve ću drugo učiniti, što god budeš od mene zatražila, ruku ću svoju zagnjuriti u užaren oganj, zariću sebi oštricu noža u grkljan i sve, sve, štogod zaželiš, samo toga da ne tražiš...

Starica se propne, ispravi se još jedamput za svoju veličinu i krikne silnim zapovijedajućim glasom. U njoj je provalila samosvijest materinstva, starješinstva i gospodstva:

A ja ti, kao majka, zapovijedam, da to učiniš. I ako me ne poslušaš, ne ću te ni na smrtnoj postelji odriješiti toga grijeha!

Arif zastane, malko se prenerazi, sav problijedi, a onda izusti tihim gotovo smirenim glasom:

— Svejedno! Ako ti ne vidiš ponora, u koji me hoćeš da odgurneš, vidim ga ja. I zato ne ću da srljam u očitu propast...

Ajiša je postajala s časa na čas sve to gorom, sve to strašnijom. U njezinim je očima ležalo nešto sudbonosno, okrutno i konačno:

— Moraš! — rikne ona u zadnjem grču sakupljene snage — pa makar te to i u bzdan strovalilo! Kad ja velim — moraš!

— Ne moram! — krikne Arif još oštrijim, povišenijim i prodornijim glasom. Ja sam gospodar svoje volje! I s tim neka bude svršeno..!

Ajiša najedamput problijedi kao mrtvac. U grudima joj nestade daha. Oči joj pobijeliše. Ruke se slomiše kroz zrak. A čitavo tijelo zatetura, zaglavinja i opet se ustavi u nekom kosom nagnutom položaju i ostade tako nekoliko sekundi grcajući u groznom nastupu povrijeđenih čuvstava:

— Moj sin..! Moje dijete... Ah..! Bezdušnik... Riječima me ubija! Zraka! Umirem...!

Ona iznova zaglavinja i sruši se do sećije na pod. Šemsa, koja je do sada sve to promatrala u nekom užasnom grozničavom strahu, vrisnu iz svega glasa i poletje prema njoj...

— Ebejka! Drži je!... Po doktora! Brže po liječnika... Ona će izdahnuti... Prikuči mi vode!

Arif se sasvim smeo! Jedva se snađe i dobaci Šemsi ibrik, a onda se opet smete...

— Liječnika dovedi! Izatbega zovi! Ona izdiše!

— Odmah! Odmah! promuca Arif i izgubi se za vratima...

Ahmed Muradbegović.

ZAHVALNOST SNU

Blagosivljajmo san u vrtoglavici na cestama.
Sitni smo kao prosjaci pred ogromnom javom.
Izgubljena tijela posrću po cestama;
skitnici i pjesnici sa sumornom glavom.

Zatvoriti sve tuge iza spuštenih vjeđa.
Uživajmo blagost, što nas jača od rođenja.
Najsretniji je čovjek, kad za ničim ne žeđa
i ima mirnoću kipa u mraku otupljenja.

Mnogo bića l'jepih, mnogo bića žalosnih
ispruženo u sjeni sirotnoga loga.
To je jedino bogatstvo ranjenih duša ponosnih:
spojiti se s tminom i spavati bez Boga.

T'jelo koje spava uv'jek je jedna tajna
Privlači nas san kao divno putovanje.
Odlazimo u ponoć, lagani, u mjesta sjajna.
Gdje u javi nismo dospjeli, odvešće nas sanje.

Dirljiva su t'jela, kad nemoćno počivaju
s uzdasima bolesti i ljubavi i straha;
kada ko slike smrti bl'jeda lica snivaju,
slušamo beskrajnost u ritmu ljudskog daha.

O sretne su duše, kad zarobe vr'jeme,
tu vječitu prazninu u zemaljskom krugu.
Osjetljive kao stabla što u visinu streme
blaže u miru vizija svoju božansku tugu.

Blagosivljajmo san, jer nas preobrazuje.
Postajemo opet dobri i nježni kao djeca.
Svjetlost prošlih dana u snu se čudno odrazuje.
I zločinci neki, spavajuć, imaju izraz sveca.

San je ogromno more, na kom bih vječno plivao.
Usnuti jednom tako i iz sna se ne probuditi,
i radost sanja čistih javom ne uzbuditi.
Ja ću mnogo trpjet, jer sam mnogo snivao.

U kolibi ili palači blagosivljajmo san.
Kad izgubimo sve, ostaje nam to božanstvo.
Jer više ne može spavat, Magbet je nesretan,
dok vuče tešku sjenu i grozno veličanstvo.

Nek noć vas majka jača za borbu opasnog sutra,
mladići i djevojke s ljepotom svojih sjêtâ.
Sretan sam posl'je sna, kad u mladosti jednog jutra
osjetim divljinu zv'jeri ko u prve dane sv'jeta.

Frano Alfirević.

ZIMA

Studen mi prolazi kostima,
a hladni njezini prsti dotiču se srca moga.
Cvokoću zubi...
Sjeverni vijor i neprozirna tama
tjeraju promrzlo tijelo
i umornu dušu,
što traži tračak topline,
da skloni se kuda, jer tako je sama.
Oko u dubokoj tami
tek sebe gleda i obamrlu dušu
željnu topline,
i traži ono,
što nitko joj ne da;
Nit' polet u neznane visine —
ledena ploča mraka ju tišti;
Nit' pogled u svoju nutrinu —
tu nestalo davno je mira, tišine...
Topot koraka nijemo odzvanja
od kurija onih, što davno su mrtve,
tek vjetar svoju ledenu pjesmu
tjera pod krovove tamne, satrte.
Smrzavam se... cvokoću zubi...
Neki saneni umor me hvata.
Misli se nekud razišle tajno.
Nit' znadem gdje sam,
Nit' brinem se zašto.
Svejedno!
Volja još posljednje nade se hvata:
Visine... visine!!

Glas podmuklog zvona naglo me trže.
Odbijanje sati proždire tama:
U nepovrat vraća se vrijeme,
Da snažnije zgrabi u budućnost
trule prošlosti,
nekoliko dana
života Svijeta.

Starinska vrata drevne katedrale otvorena su,
i žižak baca na časove strijele svijetla
na gotske glavice najbližih stupova,
il bljesne o mramorne stube glavnog oltara.
Što me vuče u hram taj ledeni,
i sigra se s voljom mojom?!
Ne volim groblja i trulež kosti!!
Hladno je sve to...
Ja trebam topline, utješne, vječne.

Da molim?

Nešto me vuče u prve drvene klupe
i sjedne uza me.

I to Nešto drhće od zime,
I cvokoće nevidljivim zubima,
I sklapa ruke na molitvu
I kao da se udaljuje od mene
tamo u sumrak pobočnog oltara,
i sluša podmuklo brujanje zvona,
i boji se...
i bježi po stijeni u ništa
Lupa srušenog klecala
sa zadnjim tonom, ugaslim i mrtvim,
zvona, što živi nad tamom,
razliježe se sablasno međ' gotskim stupovljem
i šiljastim lukovima mističkoga hrama.

Nešto se opet uvuklo u me.

Ja gledam i slušam:
Plejade duša u silnom orkanu,
osvijetljene bljeskom vječnoga žiška,
ispuniše prostor.
Bježe, lete ko pomamne,
ne zastaju ni časka od neznane sile
i boli, što trga im biće.
Od muka padaju one s visine,
od želje dižu se one sa poda.
A vječni orkan zuji i urla,
nosi i treska ko podivljalo kolo...
Val njegov o prozore bije,
kroz svirale orgulja sve tonove budi
pjesme strašne, što nikad ne prestaje
jer nikad ni počela nije,
da ovije onda rosete na stropu,
za čas da se kroz rupe otšulja
u ledene, podzemne rake.

Gledam.
Tek prsti nesmiljene zime
sve jače sapinju kolute,
što pritištu srce, gdje život još tinja.

Na mramorne stube pred glavnim oltarom
protegla se lješina razrezanih žila,
iz uboda tamnih krv pomalo suklja,
i grimiz se njezin na mramoru sjaji.
Nad nju se sagiblje požudnog oka
glava sa krunom i dvostrukim križem.
Liže krv iz rana, po mramoru,
srče, trga, grize
hladno mrtvo tijelo
poput bijesnog pseta
duša ta prokleta...

A duša roj šapće il' — moli...
Iz pobočne stijene iskočio vitez
u oklopu teškom i s mačem u ruci
razmaho se bijesno.
Frcaju glave, a lješina bezbroj
pokrije mramor i stare oltare.
Od zgrušane krvi tih bezbrojnih žrtvi
mrtvačkim zadahom ispuni se crkva...

A duša roj šapće il — moli...
U srednjoj se lađi tog krvavog doma
polegla masa nebrojenih duša.
Pesnice dižu u ritmu, od boli,
i proklinju
bijedne, nesmirene,
što nisu se sreće dočekale,
jer bile su podlo prevarene.
A zlatnom tiarom okrunjeni kostur
nekim propelom luđački maše...
Trzaju duše, proklinju, hule...
Pa tako je bilo i onoga dana,
kada ih prevarno,
u ime Pravde,
blagoslovljene,
na ratište poslaše.......

A duša roj šapće il' — moli....

Tek žižak pred glavnim oltarom,
ko savjesti oko nesmiljeno,
na mahove rasvijetli strahote,
što ljudsko počini ih koljeno.

Strašna prohuji me zima.

Zar to da je dom Ribara Galilejca,
što ostavi ljubav, toplinu i sreću?!
Da ogrijem ovdje obamrlu dušu
i srce, što tako ljubiti bi htjelo!?
Gdje si, o Veliki, da pogledom blagim
utješiš bijedne, otjeraš nedostojne,
oslobodiš duše od smrtnoga straha!
Zar to da je hram ljubavi, vječnosti,
okupan u krvi, u zadahu kosti!?

Dođi!

Nit lika Ti ovdje nema,
Nit čuti Ti tople riječi!
Ima l' duša tu jedna
što ljubavi prave
okusit do sada je znala,
da k Tebi tad dođe i živi u Tebi?

Svud tama i ledeni okovi,
što sapinju svijet od iskona svoga,
i trzaji duša što željne su svijetla,
otkupa svoga,
i vječnoga mira
u ljubavi Tvojoj,
O Veliki!

Dođi!

Posipat ću putove suzama boli,
tim dragim kamenjem patničkih duša,
Okupat ću noge Ti mirhom od sreće
onih, što ljubav okusiše Tvoju.
Himnu nad himnama pjevat će duše,
što željne su Onog, koj k njima će doći,
i povest' ćeš milijune sretnih i čistih
u krajeve cvjetne — tu zima će proći...
A ja ću si sada ogrijati ruke,
i umornu dušu, i promrzlo srce,
na svijećici maloj
u posljednjem kutu
što izgara tiho:
Ta plamen je njezin molitva čista i mala,
velike duše, što ljubit i molit je znala.

Stjepan Hrčić.

FERDINAND GREGH: ČAS

Sjaj na nebu plavom zvjezdan cvjeta bl'jed.
Noć, nečujno, muklo, dažđi u nedogled.

Na rječini dolje, kroz mrak zamagljeni,
Lađa dugo plače u svojoj sireni.

Odajom susjednom promiče korak tih.
Ona, dobra seja i duša izbranih.

Radim. Ne kajem se i nikog ne krivim.
Tiho je i tužno. Ničeg. Tako živim.

Preveo: *Stefan*

JEDNA POTVRDA O POTREBI KONTROLE KRITIKE

Moj članak o kontroli kritike (br. 17. i 18. pr. god.) izazvao je odgovor g. Lunačeka, koji je svojom kritikom udžbenika literarne historije dao povod mome članku. Taj je odgovor*) sa svoje stvarne strane daljnja potvrda svem onom stvarnom izlaganju o potrebi kontrole kritike, jer se u tom odgovoru nastavlja sve ono, radi čega je moj članak napisan. Ako se to kome bude pričinilo »suhoparno«, nije krivnja na meni, nego na kritici, koja samom dijalektikom hoće da čitatelja prevede preko prave suštine stvari, kako bi pred njim održala svoje tvrdnje. G. Lunaček počima svoj odgovor pravljenjem »štimunga« spram moje autorske ličnosti nekom malo ukusnom i otrcano duhovitom karikaturom; ja prelazim radije odmah na stvar.

G. Lunaček izlaže, kako je to historija književnosti u nas dospjela u ruke profesora. Evo kako: Profesorima je zanat obrazovati mladež u školama, pa kad je poslije smrti Šenoine »naša literatura našla se podvojena politikom i zastrašena gubitkom narodnog individualiteta — onda profesori učiniše od toga zanata poziv«. I tim, što su se »pomjestili iz zanatlija u ljude poziva, stvorili su jaz između mladih i starih, jer su pustili s vida stvaralačku samoniklost« književnika. Stavili su neke zakone književnikovanja i njima »utukli« našu književnost: »Profesori utukoše književnost i utukavši najprije njezinu artističku srčiku razbanili se suvereno u njoj.«

Pa da nije potrebna kontrola ovakove kritike! Samo velika kuraža (koju g. Lunaček meni odriče) — najblaže rečeno — jednog pretencioznog kritika, može da se odvaži na pisanje ovakovih besmislica, koje neimaju nikakove stvarne podloge, nego se osnivaju na površnoj i tendencijoznoj sintezi nekih pojava, koji stoje u baš onolikoj uzročnoj svezi, kao hunjavica sa snom o hodanju po snijegu. Profesori su utukli književnost, jer su svoj »zanat« pretvorili u »poziv«. Učili su teorije i tim ubili artističku srčiku. A najposlije »mladi« su ipak prodrli svojim artizmom i sad se profesori moraju povući s književničkog polja i počimaju pisati udžbenike, jer nijesu literarnoj historiji dorasli. (Da nam je znati, koji su to ne-profesori koji su bili sposobniji napisati literarne historije; nije nam n. pr. poznata takova povijest od g. Lunačeka, prvog i jedinog poznavaoca naše, svjetske i svemirske literature).

Pa onda, kako to »do vraga«, — da ti profesori svojim smrtonosnim teorijama daju svijetu artističke moderne »mlade«, koji onda njih oćeraju u zapećak? Ako njihove teorije i zakoni književnikovanja nijesu bili dosta jaki ugušiti razvitak »moderne«, otkud im jakost utući jednu cijelu literaturu, koja ipak nije bila onoliko u sferi njihova utjecaja, koliko nadobudna omladina?

Tko znade i voljan je objektivno suditi o takovim pojavama prosvjetnog života, tome je jasno, da se preokreti i smjerovi u književnosti ne javljaju kao učinci kakovih teorija, niti se njima ubijaju, nego da su te nove pojave rezultanta opće prosvjetno-kulturne evolucije, koja izbija svojim produktima prirodnom snagom kao emanacija savremenog duha. Iz materijala, koji je tim iznesen, grade se — uspjele i neuspjele — teorije, koje su po tom samo tumač, a ne stvaraoc ili razarač književničke i umjetničke produkcije.

A sad da vidimo, što g. Lunaček »stvarno« iznosi protiv mojih izvoda o njegovoj kritici udžbenika za literarnu historiju. On veli u uvodu, da sam se poslužio »sa čitavim aparatom i svim mogućim pomagalima moderne pedagogike«. Sve kad bi i bilo tako, to bi taj način moga izvođenja mogao služiti samo jakosti njegovoj, jer u stvari, o kojoj je tu govor, imaju glavnu riječ sve one, na iskustvu utvrđene nauke, koje nam osvjetljuju putove ljudskom obrazovanju. A te nauke su sastavni dio onoga, što g. Lunaček, povodeći se za vulgarnim shvaćanjem pedagogije, zove »modernom« pedagogikom.

Ko pravo shvaća suštinu nauke (znanosti), ne će se moći složiti s običajem, da se naziva »modernom«. Moderno je ono, što je u »modi« t. j. što se prihvaća općom sugestijom mase, a prava nauka si to ne smije dopustiti. Ona smije da djeluje samo uvjerenjem. Ako se izrazom »moderna« hoće da zamijeni izraz »savremena«, onda je to vrlo loša supstitucija, jer »savremeno« znači onako kako je sada, a prije je bilo drukčije i biće opet drukčije — ovako ne će ostati. A to je baš bitno po razvoj i napredak znanosti. Nema dakle »moderne« pedagogije, nego savremenog stanja pedagoške nauke. Nećemo se više dugo inaditi oko toga, je li pedagogija uopće znanost (Wissenschaft) ili je samo nauka (Lehre), kao što to hoće g. Lunaček. No kad je on držao, da ima pravo i o tom objaviti svijetu svoj kategorički sud, moramo da ga i u tom malo »bremzamo«. Istina, pedagogija nije t. z. egzaktna znanost, koja ide samo pronalaskom istine u onom, što postoji, kao n. pr. prirodne nauke. No mi imamo i znanosti, kojima je svrha u aktivnosti naime ne samo u pronalaženju istina stvarnih nego i geneti-

*) Vidi »Obzor« br. 318. od 26. XI. 1924.

čkih, t. j. onih, koje nam otkrivaju ne samo prirodu i njezino stvaranje, n e g o i m o g u ć n o s t i č o v j e č j e g u t j e c a j a n a t o s t v a r a n j e. Pa zašto i po čem takve znanosti ne zaslužuju toga naziva? Takova je n. pr. liječnička znanost ili medicina pa tehnika. Bi li se smio ko odvažiti da im poreče pravo na to, jer imaju svoje discipline? Zar su manje važne istine, koje rezultiraju po uzdržanje čovječjeg zdravlja iz anatomije, fiziologije, kemije i fizike, nego li istine, što ih ove dvije znanosti otkrivaju o zakonima sile i materije? I pedagogija ima takovih »disciplina«, na kojima gradi (a nije sama »disciplina«, kako to bez osnova tvrdi g. Lunaček) i to disciplina neosporivo znanstvenih kao što su: biologija, psihologija, etika, somatologija sa fiziologijom, a sve imadu svrhu, d a s e u s t a n o v e p u t o v i č o v j e č e g t j e l e s n o g i d u š e v n o g r a z v o j a i o t k r i j u u v j e t i, p o k o j i m a j e č o v j e k u m o g u ć e u t j e c a t i n a t a j r a z v o j. A zar to nijesu dovoljno važne »istine«, da i pedagogija zavrijedi naziv znanosti? Dakako, ko pedagogiju zamjenjuje s tradicijonalnim školničkim karikaturama, kao što to g. Lunaček uporno čini, on stoji u njezinom prosuđivanju na istom stepenu, na kojem stoji onaj, koji po Wagnerovu Faustu prosuđuje današnju kemiju.

Zato izlazi upravo smiješnom tvdnja, da sam se ja u svom članku poslužio »cijelim aparatom« moderne pedagogije. To može tvrditi samo n e k o, koji je vrlo daleko od poznavanja toga aparata. Za osvjetljenje krivih izvoda one kritike dosta je bilo samo nešto od onoga »aparata«. Ono je jedan dio iz psihologije spoznaje i logike primijenjene na tečaj toga spoznanja i njegova obrazovanja. I stoga ono, što sam ja iznio kao dokaz o neispravnosti tvrdnja g. Lunačeka, i nije zapravo nikakav specijalno »pedagoški aparat«. Jer induktivno-genetička metoda nije samo neki pedagoški specijalitet, nego je općenito prihvaćeni način i put u znanstvenom obrađivanju od vladanja t. z. realizma u razvitku nauke.

Međutim g. Lunaček smatra, da između znanosti i metode njezina obučavanja postoji neka načelna razlika, pa da su nastavne metode postale i upotrebljavaju se posve neovisno od samog predmeta znanosti. I stoga izrično kaže, — da bi doduše trebalo naći »druga načela i metode po kojima će se učiti literarna historija u srednjim školama« — no međutim da je to »stvar sasvim stručno-pedagoška« i g. Lunaček » n e ć e d a u n j u z a l a z i «. Bilo bi bolje, da je htio malo u nju zaći ili kad mu se već ne da priznati, da ne može u nju zaći, pa da je radije napustio to cijelo svoje naklapanje o pedagoškim metodama. Da je malo bolje upućen o toj stvari i da je malo manje o njoj raspredao — ne bi mu se opet nasukala njegova kritičarska lađa o taj mali greben.

Po shvaćanju kritičara nastavne metode su nekakovi aparati za punjenje mozga, koji su konstruisani posve samostalno i bez veze s naukom, kojoj se primjenjuju, pa se u školama nauke na njima eksperimentiraju i natežu na Prokrustov krevet. G. Lunaček svečano protestira protiv toga, da škole budu pokušalištem raznih pedagoških metoda.. U tom ima potpuno pravo, no nema pravo, kad prikazuje školski metodički rad kao neki besmisleni mekanizam. To je opet jedna tvrdnja kritike, koju kontrola mora pred javnošću najodlučnije suzbiti, jer ju je lako oboriti.

Ne stoji nikako, da su predmet i nastavna metoda neke nauke dva posve heterogena pojma. Usuprot nastavna metoda u genetičkoj je vezi s predmetom, koji obrađuje, jer je nikla iz samog predmeta. U postanku naime i razvitku neke nauke leže također i osnovne smjernice njezine nastavne metode t. j. n a u k a s e i m a p o d a v a t i o n i m i s t i m p u t e m i n a č i n o m, k o j i m j e i s a m a n a s t a l a. Na tome osnovnom principu osnivaju se sve nastavne metode, pa je prema tome posve krivo shvaćanje i prikazivanje, kao da su metode neki kalupi za svaki materijal bez obzira na njegovu kvalitetu, pa da se u slučaju neuspjeha materijal žrtvuje kalupima. No g. Lunaček će na ovo reći, da su to »stručne stvari«, u koje on ne ulazi, na što je posve prirodan odgovor, da ako n e k o i p a k u l a z i u s t r u č n u s t v a r s p r a v o m p r i g o v o r a, onda tim preuzima i obvezu da i p o p r a v l j a, i n a č e m u p r i g o v o r i i s p a d a j u k a o p u s t a z a n o v i j e t a n j a.

Međutim sve ovo i nije posve »stručna pedagoška« stvar, za nju je dovoljno psihološko poznavanje postanja i razvitka ljudskog zvanja — a to mora imati svaki obrazovani inteligenat pogotovu kritičar nastavnih udžbenika.

No on je od toga sam stvorio neku stručnost razdijelivši strogo znanje od njegova podučavanja, znanost od njezine metode. I na osnovu toga hoće g. Lunaček da dominira u znanosti, a metodu prepušta milostivo pedagozima. Kaže, da si profesori umišljaju, kako imadu posla sa znanošću, ako »predaju matematiku, zoologiju i povijest« jer ti predmeti nisu prikrojeni »za daljnji znanstveni rad« nego za »pedagoški uzgoj«. A čim da se poluči taj »pedagoški uzgoj« (u ostalom nespretna tautologija, otprilike kao: zanatlijski zanat) ako ne onim znanstvenim materijalom, koji se podaje? Po ovakovom svaćanju znanost nije znanost,

kad se obrađuje u svojim elementima i prvim stadijima, nego tek na vrhuncu, kad je u rukama naučenjaka. A može li to tvrditi g. Lunaček, koji u svojim prigovorima profesorima uporno i ponovno tvrdi, da oni sami ne znaju historije i ne po znaju literature, pa da u tome i leži loš uspjeh njihove nastave i nevaljalost njihovih udžbenika? Naravno, čega ne znaju, ono ne mogu ni naučiti, a zar ono, što ne znaju, nije znanje, — dakle znanost — koja im manjka?

G. Lunaček očevidno je pokušao, da ipak uđe malo u tu »stručnost«, jer je morao osjetiti neku šupljinu i nedosljednost u svojim izvodima. Htio bi da odvojeno drži znanost od njezine obukovne svrhe, pa da ono prvo pridrži u svojoj kompetenciji, a ono drugo ostavi nastavnicima, koji neka postizavaju »pedagoški uzgoj« svojim metodama, a u znanost neka ne pačaju. Da se historija literature i njezin udžbenik ne daju napisati bez znanosti, t. j. bez stvarne svoje sadržine, to je g. Lunaček potpuno ignorirao, ma da sam ja u svom članku očevidno prikazao, da se jedino iz poznavanja same literature može sagraditi evolucioni nacrt njezine historije i da su bez toga poznavanja bezuspješni i najbolji udžbenici literarne historije. Bezuspješni naime u onom smislu, u kojem se takav uspjeh očekuje od udžbenika stvarnih nauka. Jer samo percipiranje prikazivanja raznih literarnih epoha i škola jest ili mehanizam ili neko šabloniziranje historijskih doba, kakovo je običan rezultat učenja historije po samim školskim knjigama. I za to ja ostajem kod svojih izvoda o tom (makar ih g. Lunaček nazvao »radikalnim«) i mogu opravdano ustvrditi, da se za literarnu historiju ne mogu napisati uspješni udžbenici bilo kojom metodom, jer to sam predmet njihov ne dopušta. Ono, što bi takovi udžbenici imali iznijeti, imaju učenici primiti kao gotove dogme, dok bi one po psihološkom procesu obrazovanja morale biti tek rezultat poznavanja građe, iz koje su izvedene. I stoga ne treba se tek »osjećati« (kako to g. Lunaček nagađa) nego se posve jasno može razabrati, da učenje literarne historije u srednjoj školi po udžbenicima ne može da urodi onim obrazovnim rezultatom, kakav se od njeg obično očekuje. A to sam obrazložio stoga, da na pravu mjeru svedem tvrdnju g. Lunačeka, da je neuspjehu u nastavi literarne historije glavni razlog u nevaljalim udžbenicima.

No upravo klasično svjedočanstvo o zbrkanosti pojmova u svojoj kritici daje si g. Lunaček pri svršetku svog odgovora ovom svojom izjavom:

»I zato i jest moguće genetičko induktivnom metodom polučiti u uzgoju mladeži, a u realnim predmetima uspjehe, dok se istom metodom nemože polučiti isti uspjeh« (gdje? valjda u liter. historiji? bit će tako, jer se dalje nastavlja:) »Jer u povijesti i književnosti neima laganih početaka (možda i ima: mitološko doba i tradicijonalna književnost?) preko kojih se onda može prelaziti sve to težim partijama.«

A zar sam ja što drugo dokazivao?

Zar nijesam dovoljno obrazložio, zašto ni induktivno genetička metoda ne dostaje za sastav uspješnih udžbenika? G. Lunaček prešao je preko svega toga, ignorirao ili izvrnuo sve ono moje razlaganje, samo da održi svoju tezu — a najposlije je očito i sam došao do onog, što je htio pobijati.

No da taj manjak svoje antikritike pokrije, iznio je neko novo obrazovno načelo na mjesto te školničke induktivne metode. Najprije ju ovako naviješta: »Povijest je čovječanstvo, književnost jest čovjek nikad jednostavan a uvijek kompliković. Tu induktivna tehnika mišljenja ne dostaje.« Ovdje mi je spomenuti, da je potpuno kriva predpostavka, da induktivna metoda sadržaje sav proces obrazovanja, jer je njezin glavni rad analiza, spoznaja, a konačni proces zbiva se sintezom, koja je u svojoj ispravnosti ovisna od ispravne analize, t. j. mišljenja.

I stoga je posve krivo, kad se kaže, da za razumijevanje »komplikovanog« čovjeka i čovječanstva ne dostaje induktivno-genetička metoda, jer tom metodom radi svak, koji je došao do nekih nazora i uvjerenja, radi i neznajući. Došao on do toga bilo učeći u školi ili iskustvom u životu, — nazori i uvjerenja postale su u njem na osnovu materijala stečenog spoznajom, — a naziv »genetički« sadržaje već u sebi ovakovo pojimanje induktivno-genetičke metode.

I u tom značenju nije to nikakova suhoparna, racionalistička školnička metoda, nego psihološki obrazovni proces, kojim polazi iskustveno obrazovanje analfabeta kao i školovanog naučenjaka. I samo nepoznavanje toga psihološkog procesa moglo je dovesti g. Lunačeka, da nakon što je odgurnio taj »pedagoški« aparat izađe iza spomenutog navještaja svojim odkrićem.

Evo u čemu ono stoji:

»Tu valja uzgojiti sintetičko gledanje. I to sintetično gledanje jest budućnost znanosti uopće«.

Ovako triumfalno objavljuje g. Lunaček svoj izum, tek dolazi mal oprekasno s njim! Da je sinteza u umnom stvaranju završni proces, to smo već

dovoljno izložili, pa prema tome i završni dio induktivno-genetičkog puta.

Da su po tom i naučni rezultati, uvjerenja i izumi, te filozofski sitemi, teorije i hipoteze rezultati sinteze, to je danas već jedna dogmatička istina psihičkog procesa ljudskog umovanja.

I kad bi to bilo poznato g. Lunačeku, onda on ne bi svoje »sintetičko gledanje« objavio kao neku novost, jer bi uvidio, da je to njegovo »gledanje« isto što i induktivno-genetička metoda, t. j. njezin završni dio.

No g. Lunaček hoće da to drži baš svojim otkrićem pa kaže: »Naši profesori o tom ne razmišljaju jer su uzgojeni samo u tehnikama mišljenja«. Dakle »ne razmišljaju« jer su uzgojeni u tehnikama mišljenja! Da je g. Lunaček malo više razmišljao, nego li ti mizerni profesori, ne bi napisao ovakovu besmislicu.

Ne razmišljaju za to, jer su uzgojeni u »tehnici mišljenja«. Pa šta im je onda ostalo od toga uzgoja u mišljenju? Po čemu se može tvrditi, da su tako uzgojeni, kad im je glavna mana, da »ne razmišljaju«?

No da vidimo dalje produkat razmišljanja g. Lunačeka. On se obara na moderni pozitivizam, »koji hoće da povijest i kulturu protumači sa racijonalističkog stajališta, podmičući mu samo ekonomske motive ili funkcijonalne svrhe. I induktivno-genetička metoda u pedagogiji je takav reziduum tog znanstvenog pozitivizma, kojim se osjećaj, čuvstvo, temparamenat, sasvim izlučuju iz kombinatorke životnih prilika«.

Tu se je g. Lunaček našao potpuno u svojim umjetničko-kritičkim vodama, kojima plovi, kad kritikuje slike Ullrichova salona ili kazališne glumce. No tamo mu se lako razmetati ovim svojim kritičkim klišejima, jer zna, da ne će biti kontrole, — na ovom području mu to ne upaljuje. Tu ne dostaju fraze o razijonalizmu i »pozitivizmu«, »osjećaju i temperamentu«, »znanstvenom pozitivizmu« i »funkcijonalnim svrhama« jer i najprostija kontrola te frazeologije razotkriva njezinu šupljinu. Znanstveni pozitivizam jest jedina realna podloga razvoju znanosti i bez njega ona nije znanošću. »Moderni« pozitivizam ne ubija ni ne izlučuje iz »kominatorke života« čuvstvo, osjećaj nego ga regulira i stvara od primitivnog čovjeka razumnog. A taj razumni čovjek bit će uvijek i čuvstven, pa će i njegovi produkti čustvovanja — dakle umjetnost biti savršeniji od onoga, koga nije još oliznuo »racijonalizam« i pozitivizam. I stoga induktivno-genetička metoda nije nikakav »residuum« nego živi, biološko-psihički put, kojim se ljudski duh razvija u svim pojavama. Ljudski osjećaj, čustvo, upravlja doduše voljom, ali je čovjek postao umnim bićem baš po tom, što pozitivnom spoznajom i racijonalnim mišljenjem ide za tim, da osjećaj i čustvo uzdrži i upravi putovima, koje traži **kultiviranje prirodnog čovjeka.** S toga je i opet prazna fraza, kad g. Lunaček kaže:

»Sintezom se odgajaju srca, njete ideje i idejali, ne svrhe i koristi«. Sintezom **čega**? Što će sintetizirati prazna glava? Dok nije bilo prirodnih nauka, sintetizirali su se Kentauri i Sirene i to ne kao umjetnički, nego »naučni« produkti, u koje su stvaraoci vjerovali onako, kao što mi vjerujemo u podmornice i aeroplane.

Ko hoće da govori o postanku ideja i idejala a pogotovu o njihovom »nijetenju«, taj mora da zna, **da ideja i idejala neima bez mišljenja, a toga opet nema bez izvjesne spoznaje materijala,** koji se indukcijom stiče. **Snaga ideja dolazi od osjećaja, čustvovanja za ono, što smo u ideji zamislili,** i to je onda to novo čudo g. Lunačeka »sintetičko gledanje«. A sad neka se sudi, može li se po ovoj psihološkoj osnovci postanka i snage ideje zbivati »sintetičko gledanje« bez prethodne spoznaje, t. j. bez onoga što g. Lunaček hoće da u tom »gledanju« baš odstrani kao suvišno pače štetno?

Po njegovu imali bi odžbenici literarne historije »uzgojiti sintetičko mišljenje (dakle ipak!) i gledanje« — a ne vidi pri tom, da već sam sastav takovog udžbenika isključuje taj »sintetički« uzgoj. Jer **svaki ovakav udžbenik jest već po svom postanku jedna gotova sinteza,** koju učenik ima iz udžbenika takovom i primiti, a za njegovo vlastito »sintetičko gledanje« ne preostaje mu tu ništa. A to nije ni moguće na tom njegovom obrazovnom stepenu, niti mu je potrebno. Njegovo sintetičko gledanje **jest stvar njegovog čisto ličnog individualnog razvitka,** koje će uslijediti iz kakvoće cjelokupne njegove psihičke sadržine prema individualnim sklonostima, sposobnostima i stečenoj spremi. I tu mu udžbenik historije i literature podaje historijsko znanje o literarnim razdobljima i književnicima — a ideje, t. j. »sintetičko gledanje« g. Lunačeka ne će stvoriti nikada iz bilo kakovog udžbenika, nego će ih odanle gotove primiti. Svoje pak ideje — ako hoćemo, da su odista njegove — mora dobiti na isti način, kojim su nastale u piscima literar. historije, — **dakle iz djela same literature.** I stoga otkriće — ili izum g. Lunačeka ne samo da nije nikakova novost, — nego ni ne pomiče pitanje o zgodnim udžbenicima za literar. historiju ni za korak naprijed.

A drukčije ne može ni da bude, kad je izumitelj tražeći izlaz iz labirinta, u koji je zalutao, nabasao na stvar, koja je u pedagoškim pronalscima već odavna paznata. Tu je ona međutim u organičkoj vezi s drugim pojavama, a ta je veza g. kritiku nepoznata.

No on se je za taj svoj izum toliko zanio, da od njega očekuje rješenje najtežih naših problema državnog i nacijonalnog života. On se nada, da bi se pomoću udžbenika, na osnovu »sintetičkog gledanja« dale odstraniti opreke dviju kultura, »orijenta i okcidenta na čijim razmeđima mi stojimo«, pa bi se prestali »tući svaki dan za naše uvjerenje, bolje reći neshvaćanje«. E, ovo već nije samo mali skok od školskih udžbenika u veliki svijet, nego baš »salto mortale«, za koji treba kuraže g. Lunačeka! A zašto da ne kaže to, kad se dade tako lijepo kazati — a ne škodi nikome!

Na svršetku još nešto, što također osvjetljuje njegove kritičke metode.

G. Lunaček govori o nekim »ličnim uvijenim invektivama«, kojima da sam ja »nasolio« svoje članke. Svaki čitaoc njihov morao je uviditi, da je sve, što se ondje može uzeti kao lično, izvedeno strogo samo iz autorske ličnosti njegove t. j. njegovog istupa kao kritičara. Izvan tih granica nema apsolutno ništa lično, a najmanje, da sam aludirao na nekakvo »đače nedouče«. Tu se je g. kritik sam podmetnuo, jer je moja tvrdnja, da je animozan spram profesora, utvrđena cijelim njegovim načinom istupanja u kritikama, pa ni stvarna opravdavanja u njima ne mogu toga pokriti. Koliko pak držim do samih papirnatih kvalifikacija, to se može lako razabrati iz nazora, koje zastupam u ovim člancima glede procesa ljudskog obrazovanja. Nijesam dakle iz »pomanjkanja kuraže« (kako g. Lunaček nagađa) »uvio« ovu invektivu, nego mi ova nije mogla ni biti na pameti. A za ovo, o čem sam uvjeren, imam uvijek dovoljno »kuraže« da izrečem i g. Lunačeku. »Samozvani kritičir« nije nikakova invektiva, jer svaki je kritičar samozvan, t. j. niko ga nije postavio na to mjesto, nego si ga sam stiče. I stoga ja nijesam spočitnuo g. Lunačeku to »samozvanstvo«, nego zlorabu, koju počinja svojom stečenom pozicijom, kad se daje animoznošću zavesti. A kad tako istapa g. Lunaček, onda se to može samo njemu i reći.

No g. Lunaček ne može reći o sebi, da je u ličnom istupu prema meni ostao samo na ovakovoj stvarnoj podlozi. Nakon nekih neukusnih »viceva« o mojoj prijetnji »palicom« i »packama« — on mi milostivo oprašta svoje »packe« — jer sam ja »starac« — a on sam »na pragu starosti«. Baš zanimiv prizor za publiku, gdje jedan starkeljić oprašta »packe« starcu, jer ga »poštiva«. Držim, da smo si mogli bez ikakovog uštrba po stvarnost naše polemike prištediti to predstavljanje, no g. Lunaček nije bio toga mnijenja, nego je mislio, da mora ličnu notu svoga članka tim završiti. Svak po svoju!

I ja bih završio s konstatacijom, da je odgovor g. Lunačeka samo potvrda mog članka, — no on je svršetkom svoga članka pružio još jedan završni redak za gornju konstataciju. Članak svršava ovim pasusom:

»Toliko o pedagoškoj metodi, koja služi kod nastavljanja udžbenika o povijesti književnosti. Na ono, što g. Dvorniković piše o samoj literaturi, ne odgovaram. Zašto, svatko će se lako dosjetiti«. (Podvučeno u citatu).

Sjegurno! Rješenje tog velikog pitanja jest vrlo lako, kad se zna od kog pitanje potječe: Lunaček je sveznalica, a Dvorniković opskurna neznalica u literaturi. Je li da ja tako, g. Lunačeku? Na ovo dodajem sad ja, da će se svak lako dosjetiti, zašto sam kazao, da je ovaj citirani završni pasus konačna potvrda ispravnosti mojih članaka.

Lj. Dvorniković, Sarajevo.

NARCISA

Međ' Tvojim se prstima
bijelo nasmiješio cvijet
nevin kao san
i draškan mirisom krvi Tvoje
poprsko je radošću i smijehom
žuti dan.

Od cjelova mekane pûti
uzdrhto je kao čežnja
u noći —
i takvog si ga dala meni
i ostavila me
u samoći . . . . .

A u mojoj duši
svenuta uspomena spava
kao narcisa
bijela i mirisava.

O Uskrsu 1924.

Zlatko Vitković.

LISTAK

O JUBILARCU BRANISLAVU NUŠIĆU KAO KNJIŽEVNIKU

Da pišemo o gospodinu Nušiću, ne nagoni nas nikakva unutrašnja potreba, nikakva književna potreba ni posebni književni interes. Nušić slavi jubilej, šezdesetgodišnjicu svoga života, i ne zadovoljivši se tihom obiteljskom proslavom, on je za tu svoju proslavu angažovao čitavu službenu i neslužbenu javnost, pa u tom svečanom jubilarnom raspoloženju obilazi gradove i varoši nagoneći ih na taj način indirektno, da i oni participiraju na toj proslavi. Na taj je način Nušić spretnom i već uvježbanom taktikom izazvao bezbroj raznih prigodničara i novinara, da napišu u svom uobičajenom senzacionalnom stilu bezbroj članaka, prikaza, intervjua, anegdota, reminiscencija i tako dalje, sve o »našem najboljem humoristi«, »našem najplodnijem piscu«, »velikom jugoslavenskom književniku« etc. I zato ne sam jubilej, koliko ti članci i prikazi nagnali su nas, da i mi progovorimo nekoliko riječi o jubilarcu Nušiću, a usput, dakako, i o književniku Nušiću, jer se i ovaj jubilej tituliše kao književni jubilej.

Govoriti iskreno i neuvijeno o književniku Nušiću gotovo da je opasno. Pisac ovih redaka ima u tome iskustvo. Kad sam jednom ranije iznio javno svoje nepovoljno mišljenje o književniku Nušiću, bio sam gotovo anatemisan od njegovih poštivača i višestrukih prijatelja, i ako su svi ti prigovori iznošeni na jedan »prijateljski« način (»Vi ste još mlad, ne znate vi još šta je to život, ne valja to tako« i t. d.). Nisam ni slutio, koliko se uplivan građanin, član »viših krugova«, čovjek s vezama, krije iza ovoga književnka, koga sam jedinoga imao pred očima i o kome sam jedinome vodio računa! Možda će zato i ovo nekoliko riječi tkogod tumačiti kao izazov i tražiti u njemu neke neknjiževne i izvanknjiževne motive, ali napokon dosta je tih obzira i veriga, što se postavljaju kritici. Na koncu konca nas zanima i opet samo književnik i šta nas se tiče građanin Nušić!

Nušić se redovito ističe kao najplodniji naš pisac. Prigodničari i novinari zastalno to smatraju nekom osobitom odlikom i zato tu odliku toliko ističu i podvlače. Možda to na prvi mah i izgleda neka odlika, neka naročita sposobnost, osobito ako se uzme u obzir naša sredina, gdje pisci pišu (iz raznih razloga) veoma rijetko i veoma malo, najviše zato, jer nemaju vremena ni prilike t. j. nakladnika. Stvarno ta sposobnost nema nikakove veze ili je bar veoma malo u vezi s talentom, pa zato ne može ni malo da utiče ni na kritički sud. Ni u novinstvu ne odlučuje kvantitet, pa će to još manje odlučivati u književnosti. Mi smo imali nekoliko pisaca, koji su napisali i poviše romana, pa ipak nikome ne pada na pamet da ih ističe, da im podaje zato neku vrijednost, nego su potpuno zaboravljeni i gotovo ispadaju iz književnosti. Inače bi se na prvo mjesto postavljali oni stari naši stihotvorci, koji su ispjevali na nekoliko desetaka hiljada stihova. Naprotiv kad bismo zašli kroz našu književnu historiju, našli bismo (uz veoma male izuzetke) najviše tih »najplodnijih« pisaca zabačenih u kutovima i zapećcima historije, jer oni danas interesiraju samo filologe. Dakle to mjerilo ne stoji i nije nikakva naročita vrlina, nije nikakva književna odlika, ako se kod Nušića ističe plodnost. A zatim je pitanje i to, kakve je vrsti ta plodnost, jer držim, da to nije nikakva plodnost, ako se jedna tema, koja se može obraditi u jednome komadu i na nekoliko stampanih tabaka, ako se ta ista tema po receptu »to isto samo malo drukčije« razvuče u bezbroj komada i na bezbroj štampanih araka. A kod Nušića je plodnost najviše te vrsti i jedini bi potpuni izuzetak mogli da čine njegovi putopisi, jer oni moraju da su različiti, kad se već pišu iz različitih mjesta. Možda će izgledati netačna ova opaska, kada se zna, da je Nušić »najraznovrsniji« pisac t. j. da je pisao najraznovrsnije stvari i pjesme (o kojima više ni on ne vodi računa) i pripovijetke i komedije i drame i romane pa feljtone i t. d. Ali tkogod malo pažljivije zaviri u te njegove raznovrsne pretince, naći će brzo, da je njihova razlika samo formalna, samo u koliko se tiče sižea i objekta, dok je posmatrač tih objekata uvijek jednak, jednak do dosade, nimalo raznolik i nimalo raznovrstan, jer uvijek jednako površan.

Drugi epiteton, kojim ti mnogobrojni prigodničari kite Nušića, jest, da je on »naš najbolji humorista«. Ovdje bi trebalo zastati i zaskočiti sve te glorifikatore jubilarčeve, koji sasvim olako shvaćaju to svoje hvaljenje, zaskočiti ih pitanjem, a šta oni zbilja misle o humoru i o kakovom to humoru govore. Pogotovu kada im je već uspjelo sugerirati i samoj neknjiževnoj publici, da je uistinu tako, i to toliko sugerirati, da će ova, kada je govor o humoru, s 90 postotaka uprijeti prstom na Nušića kao na vrhunac. Mi se ipak ne čudimo, kada takvo mišljenje dijele razni novinski reporteri, koji i ne pišu svoje mišljenje, nego gledaju da fotografišu mišljenje neknjiževne publike, ali nas čudi, da takvo mišljenje može dijeliti i jedan ozbiljan kritičar kao što je Skerlićev učenik Milan Bogdanović. (Srpski književni glasnik od 11. novembra pr. god.). Bogdanovića poznam kao u politici veoma revolucionarna čovjeka, ali je jednako tako u kritici previše obazriv, naivan, i pod utjecajem nekritičnog javnog mišljenja. Jedino tako mogu razumjeti, da Bogdanović pišući prigodni članak o Nušiću pominje imena kao što su Rabelais, Moliere pa Swift! Prijatelju Bogdanoviću mogao bih tu neukusnost (u najmanju ruku) oprostiti samo u tome slučaju, da je na pročelje svoga članka metnuo rečenicu, koju je inače napisao o njemu. Ta rečenica glasi: »Kad bi svaki ko se rešava da proslavi nekoliko decenija svoga rada ili života bio uveren da će se tim povodom o njemu samo iskreno govoriti, čini mi se da bi se tim mnogi teško odlučili da ih proslave«. Ta bi se izreka dala najbolje primjeniti baš na samoga Nušića. Jer kada bi se ozbiljno uzela u razmatranje sva njegova djela od Ramazanskih večeri i Listića do Opštinskog deteta i Priča pa od Narodnog poslanika, Običnog čovjeka, Puta oko sveta do Pučine i Kneza Ive od Semberije; i kad bi se iskreno htjelo dati, bez ikakvog obzira, svoj sud i svoje mišljenje, uvjeren sam, da bi taj sud sasvim drukčije ispao.

Moralo bi se prirodno doći do zaključka, da Nušićev humor nije nikakav stvaralački, spontani humor, humor koji bi izlazio, isticao iz same ličnosti kao znak životne snage, i manifestirao se u jednoj umjetničkoj formi. Naprotiv taj humor je humor sredine, objekta, koji Nušić gleda fotografskim aparatom ili putničkom bilježnicom i naprosto ga preslikava i prepisuje. On sam je tu pasivan i u koliko pronalazi sredinu, on se u njoj zaustavlja, ne traži dalje i ne probira. Varoš i palanka to je njegov okvir, ali u taj okvir on ne stavlja svoju sliku kao Sremac na primjer, nego samo patisak, kakav se desi. Zato on i nosi uvijek lokalnu crtu, nije nimalo tipski, općenit i karakterističan. On je lokalan i jednoličan i zato banalan, a često i trivijalan i

neukusan. Folklora je njegov glavni i najvažniji pomoćnik. Glavna i gotovo jedina aktivna sposobnost Nušićeva je rutina, tehnika, poznavanje dramske tehnike i vješto operisanje njome. Međutim to je stvar učenja, iskustva i nije ni u kakovoj vezi s talentom. Koliki je taj talenat, vidjelo se najbolje ondje, gdje ga je sam Nušić stavio u iskušenje, naime u njegovim ozbiljnijim dramama. Tu je on sasvim posrnuo i ti njegovi komadi su ne samo danas nemogući za čitanje, (jer su to i njegove komedije) nego su i neodrživi i na pozornici. Znači, da taj talenat ipak nije tako svestran i tako produbljen, kako se to naglašuje. Jer kada bi bilo tako, onda Nušić ne bi zastao na onome bezbojnom palanačkom humoru bez ikakva osnovnog basa, bez note, nego bi zašao dublje u satiričku sferu, ali on je tu nemoćan i previše površan za takovu dubinu.

Možda je samo jedna stvar, u kojoj je Nušić dao neku novost i neku originalnost, a to je njegova fejtonistička crtica. Na toj strani se Nušić i očitovalo i pokazao pravo lice svoga talenta. Laki feljtonizam, žurnalizam bez ikakovih većih pretenzija, bez ikakve umjetničke nakane ili crte, to je njegov rod. Ali kada je tako, onda to nije pravi književni talenat, to je posebni žurnalistički talenat, sasvim zaseban i od onoga posve različit. Ako te talente kategorišemo, onda je ovaj talenat svakako talenat druge kategorije. Prve nikako i ni u kojem slučaju! Inače bi bilo apsurdno dijeliti žurnalistiku od književnosti. Nušić je fejtonista (u doslovnom smislu) svagdje, u drami, u komediji u romanu. Feljtonista, koji književnost smatra jednako kao i neknjiževna publika, samo lakim i komotnim sredstvom za zabavu, dokonicom, besposličarenjem, u kojemu se odmara, fizički odmara. A takovo shvatanje ne može da ima pravi književnik, koji nije književnik ni po zanatu, ni po nauci, nego po svom ličnom, onom iracionalnom osjećanju. Zato je potrebno učiniti tu razliku, istaknuti je i podvući. Da je ta razlika ranije od kritika istaknuta i podvučena, ne bi danas moglo biti takvih zabluda, da se uz jubilarca Nušića spominje i »veliki književnik«.

Ali kritika je često puta i uz najbolju volju nemoćna. Najnemoćnija, kada se s književnikom pomiješa građanin. A to je ovdje bezuvjetno slučaj. Inače ne razumijem, kako bi ministarstvo prosvjete došlo do toga, da u slavu jubilarca naređuje po školama zasebnu svečanost s predavanjem. Kakvo li će istom mišljenja steći mladež o Sienkiewizu, kada se eto i Nušić jednako službeno proslavljuje kao i on! Međutim nije ni to prvi put, da postoje neki naročiti privilegiji za književnike i da se i oni počinju kategorisati u privilegisane i neprivielgisane. Historija poznaje dosta dvorskih književnika, ali to su bili najviše književni epigoni i pigmeji, a najmanje književni kraljevi. Ovi su redovito brali lovorike i — slavili jubileje. U vrijeme Dostojevskoga živio je neki Panaev, koji je bio poznat u »višim krugovima« kao slavljeni književnik i ovaj se o Dostojevskom izražavao samo s prezirom i omalovažavanjem. I njegova je publika aplaudirala. Danas je taj Panaev nula, nepoznanica, a Dostojevski legitimirani svjetski građanin. To nije jedini slučaj, a ni zadnji. — Eto, toliko sam imao da kažem kao prigodno slovo bučnom jubilarcu g. Branislavu Nušiću i svima njegovim glorifikatorima, prigodničarima i poklonicima.

J. Nevistić.

JEDNO PISMO POKOJNOGA HORVATA-KIŠA.

Naš poznati književnik g. Dinko Šimunović poslao mi je ovih dana jedno njemu upravljeno pismo uz slijedeću popratnicu:

Split, 18. prosinca 1924.
(Dupljančića dvori, 10.)

Visoko poštovani gospodine uredniče,

u Vašem »Vijencu« pročitao sam lijepu studiju o mome pokojnom prijatelju Horvatu-Kišu, s kojim sam se upoznao ovdje u Splitu, god. 1912. To me je potaklo na misao, da Vam pošaljem pismo, koje sam od njega primio god. 1913. Ono je vrlo karakteristično po misli, osjećaje i literarni ukus dragog nam pokojnika, a i inače držim, kako će biti zanimljivo svakom literatu pa onima, što su ga znali i poštivali.

Da već prije nijesam ovu namisao izvršio, uzrok je, što pismo sadrži pohvala jednoj mojoj noveli i meni, više nego zaslužujem. To bi mogao gdjeko zlo protumačiti, pa i sad prepuštam Vama gospodine uredniče, da prosudite, jeli ga uputno štampati ili ne — uz moje popratno pismo u cjelini ili pokraćeno, dakle sve, kako Vam se čini zgodnije.

List Vam pokojnoga Kiša uklapam u doslovnom i vijernom prijepisu, bez ikakovih ispravaka. Original sam zadržao, jer mi je teško rastati se od njega, no, ako želite i ako zatražite, ja ću Vam ga odmah poslati.

Želio bih od Vas par redaka da ste pošiljku primili, pa da li ćete štampati ili ne.

S počitanjem, Vama najodaniji

Šimunović.

P. S. Moram nadodati da se, iza poznanstva u Splitu, nijesam s pok. Kišom nikad kasnije vidio. Tako isto zapelo je i dopisivanje s moga nemara u odgovaranju, radi čega se ljuto kajem.

Pismo glasi:

Karlovac, 14. II. 1913.

Dragi brate Dinko Šimunovću!

Ti si meni pisao 7. I. 1913. — što Ti ovime pismeno potvrđujem. Tomu je — i sam vidim — dugo i grijeh je moj veliki, da sam propustio tako dugo ne platiti onih Tvojih 15 redaka, koliko iznosi cijelo Tvoje pismo ispustivši nadnevak i potpis. 15 redaka dragog, iskrenog, proučenog sadržaja, moram platiti s kamatama i za to sam uzeo ovaj veliki arak i odlučio sam ga do kraja ispisati.

Prvo i prvo da se pozabavim sa Tvojih 15 redaka. Na oko su suhi i obični referat, ali gledani kroz lupu čovjeka boljih osjećaja, odaju svu Tvoju nutarnju dispoziciju. (»nutarnju« možeš kao suvišnu riječ ispustiti). Ovuda se skiću neki cigani srbijanski i imadu u svome programu macedonsku popijevku tešku i očajnu, koja počima: »Da znaješ, momi, da znaješ, kakva je žalba za mladost.« Ta nota, elementarna nota svih osjećajnih ljudi, kako vidim, nagriza i Tebe. Lijeka joj nema, treba se dakle zadovoljiti, ne tražiti za sebe od života nikakovih drugih koncesija, nego što i ostali svijet imade.

Za istomišljenicima ne tuguj! Kad bi se istomišljenik Tvoj ili moj mogao naći na svakom uglu, onda bi se i čeljade našega kalibra moglo također na svakom uglu naći, a mi ipak ne bi rada da nas na tucete mjere i broje. Mi malo, vrlo i vrlo malo ljudi na svijetu nalazimo, koji bi nam bili po ukusu i zato neshvaćeni samotujemo.

Dinko brate, teško me zaboli, kad uščitah Tvojih 15 redaka i dolazim do dvojbe Tvoje, da li se uopće ikada »budemo vidjeti.« Prosvjedujem! Ako se ne umješa netko treći na primjer gospodja Smrt — mi ćemo se vidjeti. Treba naći mjesto i vrijeme. Želio bih n. pr. da je naš Uskrs. Pola puta Ti — pola ja.

A sad dolaze »Pojila«.

»Pojila« su uzrok, što se nijesam u pravom vremenu javio. Sam nemam M. H. već sam čekao, dok ih nadjem u knjižnici — bilo kojoj. Svagdje su mi kazali da je »Kolo« u čitanju. Molio sam prijatelja Huga Sedlačeka (Adam Kostelić) ovdašnjeg profesora. I kod njega se čita, čas on, čas njegova draga ženica. Ipak bez čitanja »Pojila« nijesam mogao da ti pišem. Sramota mi je. Konačno sam »Kolo« dobio i »Pojila« pročitao.

To je jedan kus naše zemlje, kus zemlje sa svim cvjetovima i travkama, što na njem nikoše, sa svim manjim i većim živim bićima, što u tom kusu, u tom busenu živu, sa svim sokovima, što se u njemu sadrže i daju život i travkama i cvjetovima, i crvima i mravima, koji u njemu i na njemu potražiše svoj »biti«. Ima u literaturama dobrih i lijepih pripovijedaka, novela; mnogo ih ima, ali ćeš malo naći takovih, koje ne bi mogao smjestiti u koji drugi kraj. Sa »Pojilima« nije tako. S njima nikuda, do li u cetinsku krajinu. Ima takovih krajeva, ima močvarnih poljana sa sivim planinama obrubljenih i raštrkanih sela ispod planina, ali — nikuda ne možeš sa svim onim, što se tu zbiva i dogadja. Čovjek sa »bajama« samo onamo pristaje i samo uza nj se nadje praktični impresario Solan. Svi impresariji naliče po vanjštini Solanu, a svi duhovni ljudi nalaze svoj prototip u Beni. Ali Solan i Bena u onom odnošaju pristaju samo ondje, gdje su u »Pojilima« smješteni i onaj mračak, onaj diskretni mračak prve večeri ne dopušta sarkazma, već upravo one blage prijelaze nasmješljivosti i tihe tragike. Vanredni prizor bez traženih gesta i dijaloga.

Takovim prizorima »Pojila« veoma su obilna. Tako pričanja u onoj privremenoj krčmi, tako one Petrovo i Adino ročište u svijetloj noći i plač Nine, tako na vrelu sa Stanojkom itd. Svagdje se i riječi i geste i okolina i osvijetljenje prizora (svijetlo ili sjena) stapa u skladnu i plastičnu cjelinu, a ne opetuje se ni po mjestu, ni po dobi dana ni po ljudima, ni po formi, ni po sadržaju. Nanizani su po cijeloj krajini, dinamički rastu, dok ne dodje do katastrofe tamo gore kod Busovih staja. Svi ovi ljudi, što se pred nama pojavljuju diljem cijele novele, svi prizori i priroda i njezino disanje i glasanje sve je to svojta jednom dušom prodahnuta, jest jedno veliko biće, upravo Biće. Onamo je došao Petar Bakota, čovjek stran, tud, bez dijela duše u sebi, kojom ovo Biće diše, nametnik u ovom Biću, sa svojim nazorom, kojeg je ovo Biće osjetilo kao zuku tanke i žarke kandžije. Tim si možda više instiktivno nego hotice i znatice kazao, kako si duboko uronio u dušu cijele i sveukupne one krajine, kako si se duboko uživio u onaj busen, što si ga usjekao i donio pred nas sa svim što je na njemu i u njemu. »Pojila« su komad naše zemlje i našega naroda, jedan živi komad sa krvlju i mesom, gdje nije uzmanjkao ni jedan mišić, ni atom krvi. Sve si donio, sve si dao prožeto onim, za čim se decenije viče: »narodni duh«. »Narodni duh« se u nas svakako shvaćao i shvaća. Jedni misle, da su mu ugodili, ako oponašaju narodni govor i dialog sa dialektičkim osebinama, drugi, ako daju svojim junacima »echt« hrvatska imena, treći vadeći siželje iz t. zv. narodnog upravo pučkog života, ne znajući, da to sve nije drugo do pusto ruho, koje može na se svatko obući, dočim u Tvojim radovima a napose u »Pojilima« može svatko vidjeti, što će reći pisati u narodnom duhu — iznijeti ljude i kraj u onoj tankoj povezi, da si ne možeš zamisliti dogadjaja bez kraja ili ga drugamo prenijeti.

Imam i nekih sitnih zamjeraka — dvije tri suvišne reminiscence, koje u toliko škode, što joj ne koriste, pa onda neki provincijalizmi. Sve u svemu u »Pojilima« imamo jednu modernu, klasičnu novelu, jedan školski primjer naturalističke narodne novele.

Dragi Dinko, ja nijesam kritičar, da bi svaka moja morala vrijediti, nijesam takodjer toliko obrazovan, da napišem jednu u pravom smislu — kritiku, ali ovo je moje iskreno mišljenje i ne ljuti se ako sam gdjegod krivo shvatio. Idem da čitam Turića i Galovića pa da vidim, što će mi reći ukus.

Inače živim dosta jednolično. Pišem vrlo malo. Prošle praznike sam se 3 nedjelje zadržavao u nutrini Istre i pišem polagano svoje dojmove. Polagano ide — i bojim se, ne ću svršiti. Opsegom će biti nešto manje od »Vidjeno i nevidjeno«.

Srećno sam pri kraju, 2 i po sata sam bio intenzivno Tvoj. Otvori mi dobrza opet prozor, da zagledam u Tvoju duševnu sobu i razgledam sobni namještaj. Ne zaboravi na sastanak, ne ću ni ja. Sad bi morao uzeti novi arak, jer mi se nakupilo još gradje za pismo, ali to dobrza. Grli Te, dragi Dinko,

Tvoj iskreni Kiš.

N. B. Ako mi se koja nespretnost potkrala s neopreza ili neznanja oprosti! Tvoj Kiš.

PREKOMORSKA HRVATSKA

Ljetos govorismo s jednim hrvatskim kulturnim radnikom iz Amerike, bivšim urednikom najraširenijeg hrvatskog tjednika g. U. Preopterećen, a samo prolazno u Zagrebu, nije nam dospio podati sasvim iscrpivu sliku o kultrnom nastojanju Hrvata tamo prijeko, ali već ono malo, što nam je pripovijedao, daje naslućivati, da je duševna razina tamošnjeg Hrvata radnika i seljaka viša nego u domovini. Prema njegovu pričanju radnik i seljak tamo željan je pouke, i počesto naći je naših radnika i seljaka, koji posjeduju knjiga u vrijednosti od 500 dol. Toliko teško da bi se našlo u svim seljačkim kućama počevši od Novske do Zemuna. A značajno je, da radnici i seljaci tamo prijeko ne kupuju makar kakove knjige, nego znadu vrlo dobro razlučiti pšenicu od pljeve. Baš ozbiljne i poučne brzo su rasprodane. Primjerice knjiga dra. Kučere »Naše nebo« otišlo je na jagmu. Tolstojevo »Uskrsnuće« isto tako, a slabiji pisci, pa i hrvatski, prolaze tek u malo primjeraka.

Teško nam je sustavno prikazati sav kulturni rad Hrvata u Americi u okviru ovdje odmjerenog prostora, no kako kanimo o tom stalno izvješćivati, to će se pomalo taj rad i sam ocrtati. Temelji tome radu su dakako udruženja s opskrbnom i pripomoćnom svrhom, koja su tečajem vremena prešla i na prosvjetno polje. Takovi su osnovi i najzdraviji, jer je materijalni interes ipak nešto primarno, iskonsko u svakom čovjeku, pa ga se uz to lako lijepi i ono drugo više duhovnog svijeta.

Tako najveće hrvatsko pripomoćno udruženje (jače i od svakog udruženja u Hrvatskoj samoj, jer broji oko 44.000 članova) Narodna Hrvatska Zajednica počela je već pred par godina i prosvjetnim radom. No na svojoj XV. konvenciji ove godine u Detroitu, Mich. stvorila je posebnu rezoluciju o prosvjetnom radu, od koje priopćujemo samo posljednju alineu:

»... zaključuje, da XV. konvencija NHZ. ovime s odobrenjem i priznanjem prima do znanja dosadanji prosvjetni rad u redovima NHZ. a istovremeno stavlja u dužnost vodstvu prosvjetnog rada u budućnosti, da još odlučnije nastavi tim radom, podavajući mu sve širu osnovicu, tako, da on dopre do svakog našeg naselja i do svakog našeg radnika u ovoj zemlji, služeći se pri tome istinom protivu laži, naukom

proti neznanja, ujedinjavanjem protiv razdora, organizovanjem protiv zavedenosti, pa lijepom i poučnom knjigom, te svim drugim sredstvima, koja mogu poslužiti društvenom unapređenju te umnom pridizanju i odgoju iseljenih hrvatskih radnika.«

Nato je izabran posebni Prosvjetni Odbor, koji će imati zadaću, da radi oko prosvjetnih svrha u sjedištu te u odsjecima NHZ. A tih odsjeka ima NHZ. oko 650 rasijanih po cijeloj Uniji, a nešto i u Kanadi, zato taj prosvjetni rad ne će biti nikakav diletantski pokušaj, nego ozbiljno pregnuće, koje će nositi i mora donositi obilne plodove. Određen je i posebni fond za pokriće troškova oko toga rada.

Ne znamo, da li naše prosvjetne institucije »Prosvjetni Savez«, »Pučko Sveučilište« itd. stoje u savezu sa sličnim našim ustanovama u Americi. Ali, ako nisu, svakako bi trebalo, da se u prvom redu čim prije uspostavi veza s »Prosvjetnim Odborom« NHZ. i, da sve naše prosvjetno stremljenje i nastojanje pođe jednim pravcem. Ta bar u prosvjeti možemo upraviti sva naša nastojanja, ako ne baš jednim te istim putem, a ono bar usporednim. Osobito »Matica Hrvatska« treba da svoju ljetos oglašenu, a na široko zasnovanu kulturno-prosvjetnu akciju protegne odmah i na Ameriku. Priznani njen autoritet i agilnost uprave naći će pomoću »Prosvjetnog Odbora« HNZ. zahvalno polje, i tako bi Matica još jače nego dosad postizavala one svrhe, radi kojih je i stvorena.

Nadamo se, da će se sve ovo ispravno shvatiti: Nije zamjereno nego preporučeno. A valja se žuriti, jer bilo bi ipak malo čudnovato, da nam naši odande počnu davati smjernice za kulturni rad. Smioni i poduzetni su naši Amerikanci i za tako što...

Ali osim toga, recimo, službenog prosvjetnog rada HNZ. ima ga i iz čiste privatne pobude. Hrvatice u Chicagu osnovale su žensko katolič. društvo »Prosvjeta«. Mora, da je to udruženje vrlo ugledno, jer njihovu zabavu, obdržavanu u veljači, pohodio je i sam načelnik grada Chicaga te na zabavi i govor držao. Na 19. X. o. g. držao je u istom društvu predavanje rev. Makso Relić, poznat našoj starijoj generaciji kao vrlo odličan propovjednik. Veseli nas, da taj daroviti Žumberčanin i u svojoj visokoj starosti još uvijek mladenačkom snagom radi na prosvjetnom polju.

U samom Chicagu mora da je društveni život vrlo razvijen. Postoje ugledna hrvatska pjevačka društva »Zora«, »Jugoslavija« i »Zvonimir«. Ima, razumije se, i tamburaški zbor, a mora da su to vragometno poduzetni mladenci, jer vođeni svojim zborovođom Gajskim, pođoše ljetos na »umjetničko« putovanje u Australiju i Zelandiju. Dočekani bjehu svojski od tamošnjih Hrvata, koji su tamo svakako vrlo ugledni, jer te koncerte pohodiše i Englezi, pače u nekom mjestu i sam predstavnik vlasti. Svaka čast, iako ne baš primitivnoj tamburici, ali svakako našim smionim pregaocima.

Kad smo već kod glazbe, valja spomenuti, da će poznati hrvatski pjevač baritonsita Frank Rumac pjevati 20. XI. na radio čikaške »Daily Tribune«.

Hrv. pjevač. društvo »Preradović« u Gary, Ind. slavit će svoju 10-godišnjicu. U tom mjestu imadu Hrvati svoj vlastiti »Hrv. Dom«, te se ostala hrvat. pjevačka društva spremaju, da korporativno pohode tu slavu.

U Milwankee, Wis, odlučili su Hrvati, da grade školu sa crkvenom dvoranom. U toj se župi rodi godišnje oko 200 hrvatske djece.

Izborna borba prošla je, ali boj između »suhih« i »mokrih« bije se i dalje, iako su ispadom izbora suhi održali pobjedu. Tamo prijeko ima fanatika suhog režima, baš kao što kod nas ima fanatika »dobre kapljice«... Ti suhi fanatici potomci su onih puritanaca, koji zapravo i osnovaše Uniju. Zadržali su svu borbenost i žilavost svojih pređa. Zato i tu borbu za svoj suhi ideal provode ozbiljno, a često i kruto nasilno. Međutim i najidealnije svrhe valja čovječanstvu nametnuti često puta silom, te i ta sadanja borba nije ništa drugo, nego u novom obliku onaj vječiti boj između duha i materije, svijetla i tmine, dobra i zla. Konačnu pobjedu, razumije se, održati će suhi. Kako se ta borba ozbiljno i strogo shvaća sa strane suhih, neka služi ovaj kratki prikaz.

U Me Kees Roks, Pa metodistički pastor Albert Travis nemilo goni mokre, te sam traži i odaje potajne pecare rakije. Mokri mu zaprijetiše i smrću, ali uliše time samo ulje u vatru. Bojovni župnik optuži javno s propovijedaonice, da i mjesna policija šuruje s mokrima. Na tu javnu bruku državna policija morade uredovati i zaista uhvati i uapsi devetoricu, koji potajno proizvodiše rakiju. Žalibože i četvorica naših kukavaca nastradaše: Josip Vrlinić, Leon Penizotić, Toni Krivlak i Rudolf Humerlić. Godinu dvije dana tamnice ne gine im, a povrh toga još novčana globa, i ako nisu građani Unije — deportacija u rodni kraj.

Ono nama Hrvatima svojstveno nepoštovanje zakona (jer bijahu tuđi), koje opažamo na svakom koraku kod kuće, ostalo je kao zla navika i u tuđem svijetu, ali dakako s daleko težim i sudbonosnijim posljedicama. Glasilo NHZ »Zajedničar« vodi muški borbu proti tome zlu, a treba da tu zahvate snažno sve naše prosvjetne i kulturne ustanove. Valja uputiti naše iseljenike, da u Americi treba obdržavati i poštivati tamošnje zakone te živjeti po onoj mudroj hrvatskoj rečenici: U kakovom si kolu, onako i igraj.

Š.—

KONCERTI I KAZALIŠNI PREGLED.

Nastavlja se muziciranje u Zagrebu najbržim tempom. Početkom studenoga koncertirao je ovdje operni pjevač Pavle Holodkov. Ne može se zabilježiti uspjeh, jer se kao izraziti operni pjevač nije snašao na koncertnom podiju. I ovdje se istakao njegov ogroman i prekrasan glasovni materijal. Iza odulje stanke pojavila se na koncertnom podiju naša veoma simpatična gđica Elvira Faller. Žalosno, da ne možemo o njoj više onako pisati, kako smo kod njezinog prošlog nastupa na koncertnom podiju, ali ipak konstatujemo, da se, i ako je njen glas istrošen, opažaju ostaci izvrsne škole i zamašne muzikalnosti. Inače je ovo veče veoma simpatično primljeno, jer je na njoj kao pratioc nastupio naš dragi i zaslužni starac g. Mikula Faller.

Klavirno veče gđe Antonije Geiger-Eichorn redovno je umjetnički užitak. Gđa Eichorn, kao naša najbolja pijanistica, mogli bismo reći kao naša pijanistička prvakinja, oduševljava nevjerojatno čistom igrom i plastičnim izrazivanjem muzičkih fraza. Ako će izraditi još i dinamsku stranu njene igre, postat će najozbiljniji konkurent i našim muškim majstorima klavira. Da bude što više pijanista u najkraćem vremenu, priređen je koncert Ernesta Riemanna i Nade Auer. Žao nam je, da se samo o igri Riemanna možemo najpovoljnije izraziti, dok igra Nade Auer lebdi još uvijek u okviru početništva. Ovaj münchenski majstor istakao se je i kao pedagog, odgojivši mladu gđicu Auer zaista do toga stepena, da se može sada samostalno razvijati.

U dvorani sv. Jeronimskoj koncertovala je Lila Musatova-Vuljženko bez većeg interesa u općinstvu. Njeno je pjevanje monotono, a glas već daleko preistrošen, a do

bi mogao biti interesantan. Na koncu konca, onaj monstrum od klavira u toj sali, pokvario je uz tešku borbu s njime g. Krauthu cijelo veče. Inače je jadnik g. Krauth nastojao da svoju umjetnost pratnje i ondje istakne — ali ne ide mu za rukom.

Koncerat Dr. Paula Weingartena je redovno senzacija za žensku publiku. Ljudi odlaze jatomice i slušao simpatičnu i efektnu igru ovog majstora. G. Weingarten postaje u našoj sredini pitomiji i stavio je već na raspored i Slavene (Straninsky, Dvorák, Smetana). — Nadamo se, da će kod daljnjih nastupanja iznijeti i južnoslavenske kompozicije.

Pod konac mjeseca igrao je i Julius Iserlis, dakako opet pijanista — ali njegova je igra oprečna od one Weingartena. Iserlis je osjećajniji, finiji i zapadniji, ali je manje muževan u velikim gradacijama.

Najozbiljnije je muziciranje u intimnim muzičkim večerima, koje su ove sezone upravo senzacijonalne svojim vanrednim programima. Dr. Schneider zaista radi punom parom i ne žaca se materijalnih žrtava, da izvede svojim požrtvovanjem izvađačima najbolja djela svjetske komorne litera ture. Žalosna je činjenica i upravo sramotna, da općinstvo ove koncerte slabo posjećuje. Neka se pazi zagrebačko općinstvo, da svojim pasivitetom ne utuče i ovu instituciju, kako je utuklo svojim nehajom i filharmoniju. Za potonju instituciju mogla bi svaka velebanka u Zagrebu žrtvovati godišnje bar deset hiljada dinara i na taj način bi se ovi koncerti opet realizovali. Poznato nam je, da banke dovoljno daju za dobrotvorne institucije, ali valja im misliti i na kulturne potrebe Zagreba. Filharmoniju i intimne večeri moramo uzdržati i ne smiju te institucije da propadnu.

VI. intimno veče. Izvedeni su kvinteti od Antona Brucknera i Philippa Jarnacha po Zagrebačkom kvartetu i pojačanim s Novakom (violeštin). Najveći interes pobudio je u javnosti kvintet od Brucknera, jer je ime njegovo poznato i ugledno. Ali nakon izvedbe svi su se složili u tom, da je Jarnach, mladi Španjolac, daleko jači i snažniji u kamermuzici od Brucknera. Taj mladi kompozitor prokrčio si je veoma brzo put po svijetu, što i posvema zaslužuje. Gg. izvađači dali su si mnogo truda da stvari što dostojnije i otmjenije izvedu. Nove stvari čuli smo i na VII. intimnoj večeri, gdje nam je prikazana francuska muzika. Charles Kwechlina i Georges Migot.

Najveći uspjeh polučio je kvartet Milhauda, koji je protkan čisto savremenom muzičkom koncepcijom, težak je i nerazumljiv u prvi mah. Zato je bila spasonosna ideja Dr. Schneidera, da se je ovaj kvartet postavilo na prvu i zadnju točku programa. Charles Koechlin, francuz rođen sedamdesetih godina, odaje snažnog autora punog autokritike i znanja. Dokumentuje ponosno našu tvrdnju, pa i stariji muzičari mogu slušati dobru i savremenu muziku. (Ne kao kod nas!). Efektan je svojom muzikom i sanjivi Georges Migot, koji je svojim kratkim muzičkim stavcima »Cinq mouvements d'eau« majstorski pogodio kamermuzički stil. Ove kvartete uspješno su izveli naši mladi kvartelište Jan Muranod, Dorfer, Dr. Žepić i Jepić, i polučili do sada svoj najbolji uspjeh.

Kad već govorimo o kamermuzičkim djelima, moram istaći i veliku našu novost, da sada imade Zagreb i jedno puhačko komorno udruženje. Gg. Krasnosevski (flauta), Smirnov (oboa), Fischer i Zamola (klarinete), Ježek i Bernovski (fagoti) i Vavruška (korno), ujedrniše se i u vanrednom stilu upravo rijetkim efektom izveli su djela D. Jndya, Roussela i Maguarda.

Na devetoj intimnoj večeri u glazbenom zavodu izvedena su djela njemačke moderne. Čuli smo djela za komorni orkestar i jedno grlo. Paul Hindemith, Otmar Schveck i Ernest Toch bijahu na rasporedu. Paul Hintemith, veoma je dobro poznat u Zagrebu svojim radovima, a njegova pjesma »Die Junge Magd« lako je shvaćena i simpatično slušana. Interpretkinja je bila gđa Pospišil i istakla veliki svoj glas i tehniku pjevanja. Schveckova »Gazelen« — je egzotična kompozicija, još egzotičnijom instrumentacijom, koju je pjesmu otpjevao g. Mijo Hržić muzikalnim i svježim glasom. Ernest Tochera »Kineska flauta« u interpretaciji gđe Gjungjevac je efektno djelo, sanjarsko i slikovito. Izvađači komorni orkestar, pod ravnanjem g. Milana Sachsa, dali su veoma mnogo umjetničkog za Zagreb.

U ovom mjesecu posjetila nas je i mlada čelistica Judita Bokor i afirmirala svoj dobar glas i potvrdila, da se jedna žena neće nikada u umjetnosti ni približno dovinuti umjetnosti muža. Uvijek manjka nešto ...

Zanimivo je konstatovati, da smo u razmaku od nekoliko dana imali prilike čuti tri kompozicijone večeri; Ing. Dragutina Mandla, Rudolfa Matza i Zlatka Grgoševića. Kako sam imao prilike da čujem samo prvo kompoziciono veče ističem, da je g. Mandl pokazao dovoljno muzičkog znanja za slobodno komponiranje, ali je njegovo znanje ograničeno perspektivama na staru muziku. Daljnjim redom će se sigurno razviti i upoznati savremeni stil. Iz glasova dnevne štampe razabiremo, da je postigao Zlatko Grgošević veći uspjeh od g. Rudolfa Matza, ali u glavnom odaju obojica mlade talente, muzičare najskorije budućnosti.

Opera miruje — novoga ne ima ništa, do li činjenice, da je g. Konjović otputovao na dulje vrijeme u Italiju, a upravu je preuzeo g. Milan Sachs, koji će sada imati mogućnosti, da pokaže, kako valja opere voditi. Ako mu to uspije, onda će dokazati pred javnošću, da je bila opravdana borba svih kapelnika protiv osobe Konjovića, kao ravnatelja opere.

Mimogred spominjemo efektnu kreaciju Marija Šimunca u naslovnoj ulozi »Bajazza« — to je sve što je novije u operi.

Dr. Krenedić.

DESANKA MAKSIMOVIĆ. PESME.

Izdanje: S. B. Cvijanović, Beograd 1924.

Desanka se Maksimović javlja već nekoliko posljednjih godina u našim naročito srpskim revijama a sad je eto dospjela i knjigu da izda. Mora se priznati, da njezino ime u revijama nije ničim naročitim shvaćalo na se pozornost, premda su njezini stihovi imali neku svoju posebnu i naročitu jednostavnost i lakoću. To je zato, što u revijama nema nikada jedinstvenog tona stalnog nutarnjeg karaktera, osim nekih formalnih vanjskih oznaka, po kojima se jedna revija razlikuje od druge, no i to nisu principijelne, nisu zakonske, nego više atributivne karakteristike ovoga ili onoga smjera. U svakom smjeru, školi ili izumu, kako već hoćete, ipak su glavne suradničke individualnosti ,a te suradničke individualnosti kod Desanke Maksimović nisu ni u jednoj reviji, u koliko smo ih mi pratili, mogli doći do naročitog izražaja. To znači, da pjesnikinja nema u svom umjetničkom radu ništa markantno, nema počela ni jedne škole, nema shvaćanja za moderna nastojanja naše savremene poezije i da stoga njezina poezija nema nikakvih viših pretenzija do jedino onih, s kojima se manifestira.

A te njezine pretenzije su odviše ženske, odviše slabe, da bi u umjetnosti značile neki plus, a još manje kakav literarni događaj. One su skromne, simpatične, i mi želimo stoga, da progovorimo o njima koju toplu riječ:

Poezija Desanke Maksimović ima u sebi mnogo duha naše narodne ženske poezije, i ako nije puka imitacija njezina, ona dokazuje, da je biće pjesnikinje formirano čistim kvalitetama naše narodne ženske duše i da u sebi sadržava sve njezine karakteristike: mekoću, jednostavnost, toplinu ali i neprekaljenu i nevaspitanu elementarnost i tvrdu okorjelu konzervativnost. U njoj nema bunta ni širine, kao što to ima kod muškog dijela naše narodne zajednice, nema smjelosti, ni odvažnosti, ima samo ljubav za poeziju i osjećanje njezinih primarnih neprokuhanih nagonskih počela.

Ona vrlo lako bez ikakvih napora, da što plastičnije, što granitnije izrazi svoja osjećanja, prepričava efekte i pjesničke motive u takvome zvuku, kako ga nosi naša slatka i senzualna sevdalinka:

Čuješ li, sestro? Neko peva
bregom našim
noć već celu.....
— — — — — — — — — — —
Pamtiš li, sestro, tamo na bregu
kad on me čeka
po večer celu?
Istu je pesmu pevao on...... i t. d.

Evo još jedan primjer, koji zvuči kao čista esenca naše ženske pjesme:

Svu večer na pustom bregu
neko stoji
Pusti me, majko, da vidim
da li je čovek ili bor.
Pusti me, da vidim, ko to
svu večer gleda
u naš beli skromni dvor.

Ima narodna pjesma, na koju ova potsjeća i zvukom i nastrojenjem:

Ja posadih zelen bor
Svojoj dragoj pod prozor
Tu se skupi cijeli zbor
Sve momaka poizbor
Među njima dragi moj
Baca meni prsten svoj.....

Još jedan sličan primjer. Desanka Maksimović ima pjesmu: »Djevojačka molba«, u toj se pjesmi ističu stihovi kao stalan refren:

Dopusti, majko, kroz prozor moj
da se osmehnem na njega.....
Dopusti, majko, s praga mog
da ga pozdravim rupcem belim.....
Dopusti, majko, da zoru
dočekam u vrtu s njim..... i t. d

Istih motiva ima bezbroj u narodnoj sevdalinki. Samo jedan da spomenem, koji se mnogo pjeva i koji se i afirmirao kao narodno vlasništvo:

Prođe mi momče kroz selo
Naturilo fesić na čelo.
Alaj je, majko, lijep momak,
Zovi ga, majko, na konak.
Mani se, kćeri, momčeta.
Momčetu treba večera
I meka bela postelja..... i t. d.

Ovo spominjem samo zato, da istaknem karakteristiku poezije Desanke Maksimović. Ta oznaka njezine poezije ima mnogo pozitivnih rezultata, i ako zaostaje za narodnim genijem, koji je ispjevao najčišću i najiskreniju pjesmu sevdahu, ljubavi i čežnji, kao što zaostaje svijetlo električne sijalice za sunčanim podnevom.

Desanka Maksimović je dobro učinila, što je sabrala svoje pjesme i ukitila cijelu knjigu, jer istom je tako dobila njezina poezija svoje pravo značenje. Tu je progovorio samo njezin pjesnički individualitet i afirmirao se u našoj književnosti, dok to u revijama ne bi nikad postigao.

A. Muradbegović.

LETOPIS MATICE SRPSKE.

Izašla je 2. sveska 302. knjige Letopisa Matice Srpske s ovom sadržinom: Spomenici narodne veličine (Milivoj Matić), Proučavanje Vojvodine (Tih. R. Đorđević), Poslijeratna književnost Vojvodine (Vasa Stajić), Posljedice velike seobe (dr. Dušan J. Popović), Slovenija poslije oslobođenja (Anton Melik), Agrarne reforme u Rumuniji (dr. Mirko M. Kosić), Narodno Zdravlje (dr. B. Konstantinović), Kako izgleda organizovano poduzeće (Dragoljub Jovanović), Pregled: Pravosuđe u Vojvodini posle Ujedinjenja, Zadrugarstvo u Srbiji, Naša školska organizacija, Madžarska u Ženevi, Jubilej g. Jovana Cvijića, Knjige i listovi i Matica Srpska od početka svjetskog rata do danas (Lj. Lotić).

Letopis izlazi u mjesečnim sveskama.

Pretplata za tromjesečje listopad-studeni-prosinac iznosi 30 dinara, a za đake i redovne članove Matice Srpske, koji su uplatili svu članarinu, 25 dinara; osnivači i dobrotvori dobivaju ga besplatno.

Pretplata se šalje: Administraciji Matice Srpske, Novi Sad.

DR. M. PETANJEK: RUSKI JEZIK.

U veoma lijepoj i ukusnoj opremi Hrvatskoga štamparskoga zavoda izašla je knjiga pod gornjim natpisom. Knjiga sadrži. Gramatiku, Čitanku i Rječnik te je na taj način potpun udžbenik ruskoga jezika, s kojim je doskočeno davnoj potrebi, što su je osjećali svi oni, koji se zanimaju za ruski jezik. Gramatika u zbitom i sistematskom obliku donosi sve, što je potrebno za potpuno poznavanje ruskoga jezika. Uza svu svoju lapidarnost obilno se osvrće na sličnosti i na razlike između našega i ruskoga jezika. U čitanci pribrani su najkarakterističniji i najlješi pjesnički i prozaički sastavci ruskih klasika. I pjesme i štiva poredana su tako, da čitalac uporedo s gramatikom ide prema sve težim sastavcima. Rječnik sadrži oko dvije tisuće korjenitih riječi, a uz primjenu gramatičkoga znanja rječnik se više negoli podvostručuje.

Na kraju treba spomenuti, da je svaka riječ označena n a g l a s k o m, a to knjizi neobično podiže vrijednost. Početnicima je knjiga siguran vodić, a naprednijima pouzdan pratilac. Naručuje se kod Hrvatskog štamparskog zavoda u Zagrebu, Marovska ulica 30, uz cijenu od Din. 65.—.

VLADIMIR NAZOR: PRIČE IZ DJETINJSTVA.

Vladimir Nazor svojom zbirkom »Istarske priče« dao nam je najljepše pjesničke priče, što ih u našoj književnosti imamo. Za njima ne će nimalo zaostati najnovija njegova zbirka »Priče iz djetinjstva«.

Ove priče, pune poezije, namijenjene su u prvom redu našoj omladini. Pjesnik se vraća u sanjarsko doba svoga djetinjstva, što ga je proveo u svome starom očinskom domu, na morskoj litici, na otoku Braču. U pričama iskrsavaju pred nama svi događaji njegova djetinjstva, po kojima je on glavni junak pod očinskim krovom i glavno biće svoga kraja. Prekrasno se crta život, nesamo kako se razvija u njegovoj duši, već i život, događaja i ljudi ovoga kraja, gledani kroz prizmu duše djeteta. A sve je to potkano poezijom prirode, poezijom mora i primorja, smreka i maslina, sunca i mjeseca, pa onih tisuće i tisuće cvrčaka, što se iz krša glasaju svojom pjesmom žarkoga ljeta. I cio taj lijepi djetinjski vijek svršava ganutljivom pričom »Prodika na moru«, kad se dijete otkida od očinskog doma i ove prirode, s kojom se bilo sraslo, pa ga lađom voze u grad, da bude — gimnazijalac.

Knjiga je ukusno opremljena i štampana na finom papiru te stoji broširano Din 48.—, vezana u poluplatnu Din 60.—.

SLIČICE O IVANU PL. ZAJCU.

Prigodom devete obljetnice smrti Ivana Zajca izdala su Braća Hrvatskoga Zmaja kao XXXVII. svesku svoje biblioteke knjižicu pod gornjim natpisom. U njoj nam je gđa Antonija Kassowitz-Cvijić iz obilnog i bogatog materijala, što ga čuva, pobrala i sredila tek deset sličica, u kojima se tek u fragmentima prelazi život našega maestra. Knjiga je pisana onom rijetkom toplinom i ljubavi, kojom kod nas umije pisati takovu biografiju samo gđa Cvijić. Kod nje još uvijek sve plamti i gori romantičkim žarom za našom dragom starinom, koju ona s toliko pieteta i tako požrtvovno prekapa i vadi iz nje zlatno zrnje i uvija u »sličice«. — Šteta je, što autorica nije tom prilikom mogla izdati cijelo svoje djelo o Zajcu. Svakako ide velika hvala Braći Hrvatskog Zmaja, koji su omogućili i ovo izdanje i koji su još jedini uvijek spremni, da dadu inicijativu, kad se radi o odavanju pošte našim velikim pokojnicima. Prigodom proslave Zajčeve u teatru bilo je gledalište prazno, što ne služi nimalo na čast našoj kulturnoj javnosti.

OSCAR WILDE: DVIJE PRIČE.

U nakladi Ivana Smojvera (Zagreb, Marovska ul. 30). upravo su izašle dvije najljepše priče toga najvećeg engleskog umjetnika riječi: »Sretni princ« i »Slavuj i ruža«. Kako su te pripovijesti nesamo najkarakterističnije po ovog velikog pjesnika, nego uopće spadaju među najljepše biserje cjelokupne svjetske moderne literature, ne treba ovoj knjizi nikakove naročite preporuke. Jezik prijevoda je čist i dotjeran, a knjiga štampana na vrlo finom papiru ukusnog džepnog formata.

Knjiga, kojoj je cijena razmjerno niska (Din. 6.—), dobiva se u svakoj boljoj knjižari, a može se naručiti i kod samog nakladnika.

BIBLIOGRAFIJA.

Uredništvo je primilo ove knjige. **P a v a o M. R a k o š**: Čežnja za proljećem. Vlastita naklada. Mala šestnaestina. 48 strana. — **M. N. R i b a r i ć**: Ptica sjevera. 32_0 66 stranica. Tiskara »Merkur« d. d. Zagreb, 1924.

LE SAGE: HROMI ĐAVO.

Kao III. knjiga »Dječje knjižnice« izašlo je II. izdanje ovog klasičnog djela, priređenog za djecu i urešenog s 55 uspjelih slika s originala. »Hromi đavo« odlikuje se tako zanimivom fabulom, vrlo zabavnim situacijama, pravom francuskom živahnošću, a uz to djeluje i moralno prikazivanjem općih ljudskih mana tako, da je u ovom skraćenom obliku vrlo zahvalno dječje štivo. Kako li će samo djeca uživati u hromom đavolu i svemu onom, što Asmodej otkrivajući krovove kuća pokazuje đaku Don Cleofasu! Djelo je izašlo u velikom formatu, kakav vole djeca, na finom papiru, a stoji samo Din 20.—, vezano Din 25.—. Naručuje se kod »Narodne knjižnice« Zagreb, Vojnička ulica 13.

»NOJEMOVA LAĐA«.

Četiri najbolje novele našeg priznatog književnika Ahmeda Muradbegovića nalaze se u vrlo ograničenom broju egzemlara i mogu se uz brzu narudžbu dobiti kod tiskare »Tipografija« d. d., Zagreb.

JOSIP KULUNDŽIĆ: PONOĆ.

Drama našeg saradnika g. Kulundžića: Ponoć, koja je štampana prošle godine u našem listu, izdana je u posebnoj knjizi u nakladi knjižara Vasić, Zagreb u ukusnoj opremi s naslovnim listom g. T. Krizmana, pa se dobiva u svim većim knjižarama.

KLUB HRVATSKIH KNJIŽEVNIKA I UMJETNIKA U OSIJEKU.

Prigodom proslave petnaestogodišnjice svojega opstanka izdao je K. H. K. u O. spomenspis, koji daje uvid u poslovanje i rad toga društva. Knjižica je vrlo informativna, bogato ilustrirana i lijepo opremljena. Na kraju je kratka kritička bibliografija izdanja kluba i drugih nakladnika, koje klub preporuča, pa je i »Vijencu« poklonjena jedna čitava stranica, na čemu priređivaču te spomenknjige od srca hvalimo.

USPJEH NAŠEG SARADNIKA.

Gradski fizikat u Zagrebu nabavio je 2000 komada romana »Divlji Mačak«, da to snažno uzgojno djelo razdijeli u gradskim učionama. Našem suradniku Šilaru čestitamo na tom i moralnom i materialnom uspjehu.

RESTAURACIJA SLIKA U VRBOSKOJ.

Radi istine i pravog razumijevanja moga opisa starih slika u Vrboskoj (18. broj »Vijenca« knj. IV. 1924.) i članka gosp. Kršnjavoga u 21. broju istoga lista, iz kojega proviriva neka sumnja, dajem ovo razjašnjenje:

Onaj moj opis poslan je »V i j e n c u« davno, a napisan je prije nego je g. Rašica one slike obnovio. Ja sam uredništvu lista javio popravak Rašičin mnogo prije nego je gosp. Kršnjavi ono napisao, ali je već bilo prekasno za onu moju radnju, pa je stoga imao izići dodatak u II. dijelu, koji govori o slikama Medovića i Rašičinoj »G o s p i o d K a r m e n a« u istoj crkvi. Sudeći o radnji Gerisch-ovoj držao sam se onoga, što su drugi prije mene pisali.

Ovdje pridodajem, da se u mojoj spomenutoj radnji str. 552., 37. redak drugoga stupca odozgo potkrala tiskarska pogrješka, jer namjesto od »nepoznatog slikara« mora biti: »od istoga slikara« (t. j. Josipa Alabardi).

Stipan Banović.

Izdavači i vlasnici: Dragutin Nemet i drugovi.

Tisak »Tipografije« d. d. u Zagrebu.

Tisak »Tipografije« d. d. u Zagrebu.